

letnik X
številka

5

jezik
in
slovstvo

1969/70

Jezik in slovstvo

Letnik XV. številka 5

Ljubljana, marec 1969/70

Casopis izhaja od novembra do junija (8 številk)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Jože Toporišič, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Janez Sivec (metodika), Jože Toporišič (jezikoslovje), Franc Zadavec (slovstvena zgodovina)

Tehnični urednik: Ivo Graul

Tiska Cetus, Grafično podjetje Celje

Opremila inž. arh. Jakica Acceto

Naročila sprejema uredništvo JiS, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 501-8-4

Letna naročnina N-din 20 (2000 din), polletna N-din 10 (1000 din), posamezna številka N-din 2,50 (250 din);

za dijake, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, N-din 10 (1000 din);

za tujino celoletna naročnina N-din 30 (3000 din)

Rokopise pošiljajte na naslov urednikov

Vsebina pete številke

Razprave in članki

129 *Božena Orožen* Slavistični poučni izlet na Kozjansko

141 *Joža Mahnič* Župančičeva Abeceda v verzih

144 *Berta Golob* Poučni izleti

146 *Jože Toporišič* Petdeset let jezikoslovne slavistike na ljubljanski filozofski fakulteti

Zapiski, ocene in poročila

158 *Ludmila Nováková* Češko-slovenski slovar Frana Bradača

161 *Mira Medved* Slovstvena zgodovina na kongresu jugoslovanskih slavistov v Budvi

166 *Joža Mahnič* Nekaj misli ob knjigi Kako je mogoče?

167 *Borut Stražar* »Vitezi brez meča« ali »biznis je biznis«

Gradivo

168 *Aleksander Skaza* Delovanje republiškega odbora SDS

5/4 V oceno smo prejeli

SLAVISTIČNI POUČNI IZLET NA KOZJANSKO*

Ta del Štajerske, ene »najsamotnejših naših pokrajin« (Melik) budi sorazmerno malo čisto slovstvenih asociacij; največ spominov zbuja na Aškerca, bodisi da gre za kraje, kjer je živel in ustvarjal, ali za pesmi, ki so s temi kraji povezane. Hrani pa dokaj pisano bero ljudskih lokalnih pripovedk. Ob mislih na starejšo zgodovino poraja spomine na kmečke upore in na poraz kmetov v slovensko-hrvatskem uporu; v novejši zgodovini pa je tesno povezan s partizanskim gibanjem, z delovanjem celjske čete, kozjanskega odreda in zlasti s pohodom XIV. divizije. V gospodarskem pogledu pa velja Kozjansko za najbolj pasivno področje Slovenije, saj skorajda nima industrije in se 70 % prebivalstva ukvarja s slabo donosnim kmetijstvom.

Večji del tega ozemlja pripada osrednještajerskemu narečju. Njegovi osnovni potezi sta podaljšanje kratkih naglašanih samoglasnikov in prehod dolgega *e* v *ej* (snejj, nejsu), dolgega *o* pa v *ou* (kouža). Nosnik *o* se je na Kozjanskem razvil v *u* preko dvoglasnika *ou* (put). — Govorica v okolici Šmarja pri Jelšah pa je odtenek osrednje štajersčine. Tu je izgovor še širši, tako da sta refleksa za dolgi *ě* in dolgi *o* že *aj* oz. *au* (zvajzda, nauč), diftongirala pa sta se tudi dolgi *i* v *ej* (hejša) ter dolgi *u* v *cu* (kouřim). — Območje južno od Podčetrka in vzhodno od Pilštanja pripada bizeljsko-obsotelskemu narečju. Tu sta se osrednja štajerska dvoglasnika *ej* in *ou* pogosto monoftongizirala, *ou* v *u*, *ej* v *e*; zložni *l* pa se tu izgovarja kot *u*, ki se je razvil iz *ou* (vuna). — Po dolini spodnje Savinje pa je do Laškega prodril v osrednještajersko narečje vpliv doljenščine. (Glej: *F. Ramovš*, Historična gramatika VII, Dialekti, 1935; *T. Logar*, Štajerska narečja, JiS 1968; *F. Jesenovec*, Narečje vasi Sotensko nad Šmarjem pri Jelšah, Celjski zbornik 1959.)

Tri kilometre vzhodno od Celja je vas *T e h a r j e*, povezana s pripovedkami o plemenitenju Teharčanov in tudi s slovstvenimi obdelavami teh pripovedk. Teharčani so bili namreč svobodnjaki, nekaki kmečki plemiči-kosezi. Pripovedke spravljajo to v zvezo z lahkoživostjo celjskih grofov, ki so zahajali k teharskim dekletom in so se hoteli nekako odkupiti s tem, da so vaščanom podelili plemstvo. Najbolje je to snov oblikoval Aškerc v Celjski romanci. — Na desni strani mostu na levem bregu Voglajne je do nedavnega stal mlin, kjer je bil doma Mlinarjev Janez. Tega ljudskega junaka je upodobil Ferdo Kočevar-Žavčanin v povesti Mlinarjev Janez ali uplemenitba Teharčanov (1859). Napisal jo je v slovensko-hrvaški jezikovni mešanici, a se je jezikovno popravljena preprostim bralcem priljubila zaradi zanimive zgodbe. Po povesti so nekje ob Voglajni

*Celje—Šentjur—Šmarje—Mestinje—Sladka gora—Podčetrtek—Olimje—Bistrica ob Sotli—Svete gore—Podsreda—Kozje—Pilštanj—Planina—Jurklošter—Rimske Toplice—Laško. Pot nas sicer ne bo vodila samo po Kozjanskem, ampak tudi po obrobni predelih, vendar bo pripadal Kozjanskemu večji del naše pozornosti.

teharski fantje z Janezom pričakali grofa Ulrika, ki je hotel k Pengarjevi Marjetki, Janezovi nevesti. Pengarjeva domačija naj bi bila na bregu pod šolo na levi strani ceste.

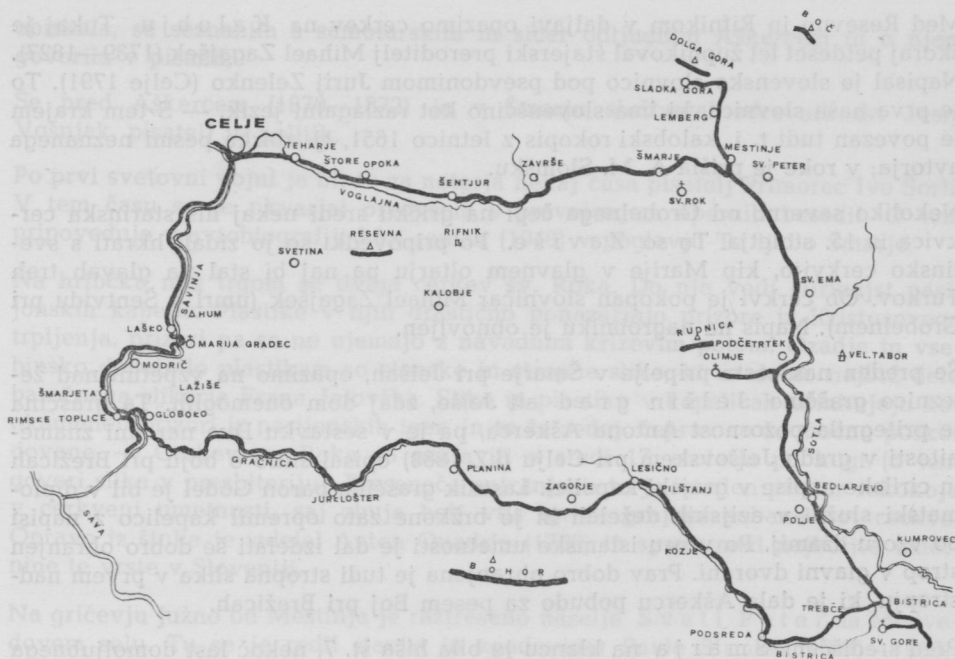
Kak kilometer severo-zahodno od vasi opazimo graščino z nazobčanim stolpom: to je Bežigrad. Na tem mestu je bil dvorec verjetno že v dobi celjskih grofov. Tudi o njem kroži veliko pripovedi, Ferdo Kočevar pa pripoveduje, kako je Janez s svojimi tovariši odprl ječe in izpustil vse jetnike celjskih grofov, nato pa se spopadel še z grofom in spremstvom, češ da mu ni dolžan pokorščine, ker ga je papež izobčil iz Cerkve. — Stanko Vraz, ki je podobno kot Aškerc obdelal uplemenitnje Teharčanov v pesmi Postanak Tiharja, je spremenil ime vasi, češ da so ljudje vas tako poimenovali kot znak, da bodo tiho o tem za grofa ne-ljubem dogodku. Poplemenitnje Teharčanov je snov opere Benjamina Ipavca Teharski plemiči po libretu A. Funtka. — Nad sedanjo farno cerkvijo, zgrajeno v začetku 20. stol. v neorenesančnem slogu, se dviga grič s starodavno cerkvico sv. Ane, ki so jo začeli zidati že Celjani. Pisateljica Ana Vambrechtsamer je v romanu Danes celjski grofje in nikdar več sem prenesla prizor, ko lahkoživa Barbara pokaže naklonjenost mlademu Joštu Soteškemu. Na Teharjih se je rodil Slomškov literarni učenec in sodelavec Drobtinic, Mihael Stojan.

V železarskih Štorah je kot celjski dijak živel Vladimir Pavšič-Matej Bor. — Na južni strani Štor se dviga gozdnato pobočje; onkraj njega leži na sedlu vas Svetina z gotsko cerkvijo. Njen mogočni zvonik je nekoč služil kot obrambni stolp. Mogočno gotsko razpelo je v manjši cerkvi; delo Jakoba iz Loke. Na vaškem pokopališču počiva Celjanka, svetovna potnica in nemška pisateljica potopisne proze, Alma Karlin. — V bližini Svetine je poleti 1941. leta delovala I. celjska četa. V njej sta bila tudi dva mlada Arabca Junis in Krim, ki sta pobegnila iz transporta v Nemčijo. Nanju se nanaša pesem Junis in Krim Mateja Bora (Pesmi 1946).

Med Štorami in Šentjurjem blizu zaselka Opoka je pozimi 1944. leta prešla cesto XIV. divizija, ko je začasno prebila nemški obroč. Miško Kranjec opisuje v drugem delu romana Za svetlimi obzorji (Bele so vse poti) ta prehod v poglavju Sneg naš beli brat (str. 979—992). Pri njem je tukaj Kajuh ob Brini za hip zasanjal o svoji Šaleški dolini. (Opis prehoda je tudi v knjigi Staneta Terčaka Živi zid, 1952.)

Prihajamo v Šentjur pri Celju, pred vojno imenovan »ob južni železnici«. V preteklosti je bil kulturno kaj razgiban trg.

V zaselku Hruševce (št. 39) južno od trga se je 1894. leta rodil Franjo Malgaj (na hiši je spominska plošča). Ta je 1918. leta zasedel Mežiško dolino, potem pa se je bojeval na Koroškem onkraj sedanje državne meje in v Velikovcu izdajal list Jugoslovanski Korotan. Tako ima obenem z Maistrom velike zasluge za našo severno mejo. Ubila ga je ročna granata 1919. l. Malgaja vojaka, borca za našo severno mejo, slika Prežihov Voranc v romanu Požganica, prikazuje pa ga tudi Fran Roš v povesti Zvesta četa, in sicer v njegovi jezi na samozadovoljno celjsko meščanstvo, ki se ne zmeni za ogrožene rojake na Koroškem. Malgaja vojaka so naredile razmere, sicer pa je pred vojno kazal zanimanje za domače narodopisje in zgodovino; tako je za Štreklja nabral 150 pesmi. — Na križišču pod šolo je spomenik borcem NOB, delo kiparja Cirila Cesarja. Verzi ob strani se spominjajo Malgajevega deleža za svobodo.

Blizu župne cerkve (št. 208) je spominska plošča na rojstni hiši skladateljev Benjamina (1829—1909) in Gustava Ipavca (1831—1908). Benjamin je bil zdravnik v Gradcu in eden najpomembnejših predstavnikov tamkajšnjega kulturnega življenja. Zložil je opero Teharski plemiči, predvsem pa je bil mojster romantičnih samospenov, tudi na znana besedila (npr. Aškerc, Ciganka Marija, Oblaku in Koseski, Kdo je mar). Gustav je kot zdravnik v domačem kraju veliko storil za dvig narodne zavesti. Skladal pa je večinoma zborovske skladbe.

Na hribčku Botričnica nad trgom je pokopališče. Tu počiva levo od vhoda Malgaj, čigar telesne ostanke so prepeljali z Raven. Na nagrobnem spomeniku Gustava Ipavca in njegovega sina Josipa (1873—1921), prav tako skladatelja (balet Možiček), je vrezana spominska pesem, ki jo je po Gustavovi smrti zložil A. Aškerc, skladateljev znanec iz šmarskih let; v njej je izrazil misel, da živi pokojni v svojih stvaritvah. V mrliško kapelico je vzdana spominska plošča Jožefu Hašniku (1811—1883), ki je v Šentjurju župnikoval zadnjih petnajst let svojega življenja. Bil je spreten verzifikator in predstavlja po Kidričevem mnenju s Slomškom in Valentinom Orožnom trojko celjskega okrožja, ki se je v 3. in 4. desetletju 19. stoletja mogla meriti s Prešernovimi sodobniki na Kranjskem. Hašnik je sam zlagal tudi napeve. Tudi Valentin Orožen (1808—1875), pisec ponarodele pesmi Kje so moje rožice, je bil Šentjurčan. Desno od vhoda je pokopan pedagog Henrik Schreiner, ravnatelj mariborskega učiteljskega doma.

Z Botričnice je najlepši razgled na Šentjur in bližnjo okolico. Južno sta hriba Resevna in Rifnik z razvalinami gradu. Na Rifniku so izkopavanja odkrila ilirsko grobišče in naselbino, ki je cvetela okoli leta 800 pr. n. š., in ostanke rimskega grobišča in naselbine.

Med Resevno in Rifnikom v daljavi opazimo cerkev na Kalobju. Tukaj je skoraj petdeset let župnikoval štajerski preroditelj Mihael Zagajšek (1739—1827). Napisal je slovensko slovnico pod psevdonimom Jurij Zelenko (Celje 1791). To je prva naša slovnica, ki ima slovenščino kot razlagalni jezik. — S tem krajem je povezan tudi t. i. kalobski rokopis z letnico 1651, tj. zbirka pesmi neznanega avtorja; v roke je prišla A. M. Slomšku.

Nekoliko severno od Grobelnega čepi na gričku sredi nekaj hiš starinska cerkvica iz 15. stoletja. To so Završe. Po pripovedki so jo zidali hkrati s svetinsko cerkvijo, kip Marije v glavnem oltarju pa naj bi stal na glavah treh Turkov. Ob cerkvi je pokopan slovničar Mihael Zagajšek (umrl v Šentvidu pri Grobelnem). Napis na nagrobniku je obnovljen.

Še preden nas cesta pripelje v Šmarje pri Jelšah, opazimo na vzpetini nad železnico graščino Jelšingrad ali Jelše, zdaj dom onemoglih. Ta graščina je pritegnila pozornost Antona Aškercja, pa je v sestavku Dve narodni znamenitosti v gradu Jelšovskem pri Celju (LZ 1888) opisal sliko o boju pri Brežicah in cirilske napise v grajski kapelici. Lastnik graščine baron Gödel je bil v diplomatski službi v azijskih deželah in je bržkone zato opremil kapelico z napisi po vzoru džamij. Po vzoru islamske umetnosti je dal izdelati še dobro ohranjen strop v glavni dvorani. Prav dobro ohranjena je tudi stropna slika v prvem nadstropju, ki je dala Aškercu pobudo za pesem Boj pri Brežicah.

Pred središčem Šmarja na klancu je bila hiša št. 7, nekoč last domoljubnega trgovca in veleposestnika Skaza. V drugi polovici prejšnjega stoletja so se pri njem zbirali mladoslovenski politični voditelji (med njimi Vošnjak, Jurčič, Tomšič) in tu ustanovili društvo, ki je finančno podprlo Slovenski narod. V Skazovo hišo je zahajal tudi kaplan Aškerc. Stene v veži so poslikane s portreti sedmih slovenskih kulturnih delavcev, med njimi so Trubar, Prešeren, Slomšek. Hiša je namreč dala prvo streho trški čitalnici.

Župna cerkev vnebovzeta device Marije je dala kraju ime. Nekoč je bila slovi ta božja pot, imenovana Marija na jezeru. Po ljudski pripovedki sta si dva brata zidala gradova in si metala kladivo; padlo je na tla, iz zemlje je privrela voda, nastalo je jezero. Drugi del krajevnega imena razlaga ljudska domišljija, češ da so cerkev in hiše postavljene na okamenelih jelšah.

V Šmarju je bilo drugo službeno mesto A. Aškercja. V cerkvi nas nanj spominja spomenik Cirila in Metoda s cirilskim napisom iz Nestorja. Aškerc ga je dal postaviti, ko se je 1885. leta vrnil z Velehrada s tisočletnice Metodove smrti. Sodil je, da je slovansko bogoslužje vez med Slovani.

Na Aškerčevo službovanje v Šmarju kaže spominska plošča na hranilnici, nekdanji čitalnici, s Stovičkovim medaljonom. Aškerc je v trgu, ki je bil v narodnostnem pogledu posebno vroč, pokazal izrazito slovensko zavest, odpor do germanizacije. V ustvarjalnem pogledu so bila šmarska leta zanj najplodnejša, dala so Gorazda epika. Tu so med drugim nastale pesmi Stara pravda, Celjska romanca, Čaša nesmrtnosti, Svatba v Logeh, Mejnik, torej najboljše balade in romance. Na trgu pred cerkvijo je ponovno srečal Ano Pečovnikovo. V njem je znova zbudila nemir; izpovedal ga je v lirski pesmi Obisk. — V Šmarju je učila Viktorija Milekova, sestra Gregorčičeve opevanke Dragojile. Ta je sestro večkrat

obiskala, se seznanila s samotarskim in sicer odljudnim Aškercem in o njem govorila v pismih,

Še pred Aškercem (1870—1872) je v Šmarju služboval zdravnik dr. Josip Vošnjak, pisatelj in politik.

Po prvi svetovni vojni je bil tu za notarja nekaj časa pisatelj Primorec Ivo Šorli. V tem času se je ukvarjal predvsem s prevajanjem opernih besedil. O tem pripoveduje v avtobiografiji *Moj roman* (1940) v poglavju *To ljubo Šmarje*.

Na hribčku nad trgom se dviga cerkev sv. Roka. Do nje vodi štirinajst pasijonskih kapelic. Plastike v njih drastično ponazarjajo prizore iz Kristusovega trpljenja, prizori pa se ne ujemajo z navadnim križevim potom. Ozadje in vsebinsko dopolnilo plastikam so stenske in stropne slike, ki so delno najbrž delo baročnega slikarja Frana Jelovška. Slike in plastike v kapelicah učinkujejo kot okameneli prizori iz pasijonskih iger, in to še sedaj, čeprav so že močno poškodovane. — Cerkev sv. Roka so postavili v sredi 17. stoletja po kugi (o tem govori slika v presbiteriju). Preseneča notranjost: to je izreden primer rokokoja v cerkveni umetnosti, saj zbuja bolj vtis igrive grajske sobane kot cerkve. Opravo iz štuka je izdelal Anton Quadrio (1738) in spada med najboljše umetnine te vrste v Sloveniji.

Na gričevju južno od Mestinja je raztreseno naselje *Sveti Peter* na Medvedovem selu. Tu se je rodil slavist in zgodovinar Pavle Strmšek (1891—1965), opisovalec šmarsko-rogaško-kozjanskega predela in avtor črtic o svojih rojakih (Ljudje iz naše vasi). Svet tod okoli je tak, kot ga je nazorno označil v uvodu k svoji knjižici: »Čudovito povit je tukaj svet; ni dolina ni globel.«

V Zgornjem Mestinju na gričku nad cesto, ki pelje proti Rogaški Slatini, in tisto proti Sladki gori, je rojstna hiša pisatelja Miklove Zale, Jakoba Sketa (1852—1912). Na hiši (pred več kot tridesetimi leti jo je kupil sedanji lastnik od pisateljevega nečaka) je spominska plošča, ki jo je svojemu sodelavcu odkrila Mohorjeva družba.

Vredno je zaviti ob potoku Mestinjščici proti vasi Sladka gora, čeprav ni na poti. Spotoma se za hip ustavimo v Lembergu; leži v soteski med Dolgo goro in Bočem in mu je Dolga gora dala tudi ime (Längeberg). To danes nepomembno naselje je bilo trg že v 15. stoletju, imelo je svojega sodnika (o tem govori zanemarjen pranger ob nekdanjem magistratu) in tržne pravice, zato je — tako domneva Niko Kuret — izzivalo nevoščljivost in zavist kmetov iz okolice in porodilo več zabavljic na njihov račun. Te je zbral Niko Kuret v *Šaljivih zgodbah o Lemberžanih* (1954). Že v prejšnjem stoletju je Lemberg zatemnila bližnja Sladka gora.

Sladka gora leži pod Dolgo goro, posejano z vinogradi in zidanicami. Ni izključeno, da se je tu porodila Slomšku pesem *En hribček bom kupil*.

Pravi biser baroka na Slovenskem je sladkogorska Mariji posvečena cerkev. Po mnenju umetnostnih zgodovinarjev je pravi ideal celostne umetnine baročnega časa, izreden primer sožitja arhitekture, stenske slikarije in opreme. Zgrajena je bila sredi 18. stoletja kot dvostolpna centralna stavba z vzvalovanim pročeljem. Notranjščino je v celoti poslikal Fran Jelovšek. Njegov portret je

na korni ograji. Freske v kupoli nad prezbiterijem kažejo Marijino poveličanje, prizori v ladji (poklonitev štirih kontinentov Mariji, alegorije letnih časov) so nanizani okoli Marijine podobe z Jezuškom v naročju. Ta Marija je kot zdrava, polnolična kmečka mati. V stranskih nišah in nad korom so prizori čudežev. Zanimivi so v narodne noše oblečeni ljudje. Na korni ograji je slikar naslikal župnika Mikca pred cesarjem, ko ga prosi, da bi namesto manjše kapele lahko sezidal večjo cerkev. Umetnostni zgodovinar Stane Mikuš primerja te freske s tedanjim cerkvenim govorništvo, kot ga srečamo pri o. Rogeriju. Bujnost in domačnost slikarije dopolnjujejo oltarji; stranska sta delo Ferdinanda Galla, kiparja italijanskega rodu, a avstrijske šole, ki je deloval v Celju. V cerkvi visi še slika vseh svetnikov, delo baročnega slikarja Antona Cebeja.

S Sladko goro je povezana knjižica pesmi z enakim naslovom sodobnega avstrijskega pesnika Aloisa Hergoutha, po materi slovenskega rodu (v slovenskem prevodu Pavleta Koviča so pesmi izšle 1967). Tu se čustveni opisi konkretne sladkogorske pokrajine prepletajo z doživljanjem človeškega življenja, njegove minljivosti in smrti.

Vrnimo se v Mestinje in se od tod odpravimo proti jugu v Obsotelje. Na vzhodu nas dalj časa spremlja pogled na cerkev sv. Eme na slemenu. Pri sv. Emi se je rodil Josip Drobnič, prizadeven celjski gledališki delavec v pomladi narodov in urednik Slovenske čbele.

Malo pred Podčetrtkom se cesti približa mejna reka Sotla. Aškerc je napisal o njej pesem Ob Sotli (LZ 1882) in v skladu s svojim slovanskim čustvovanjem poudaril, da »studena voda« ne more ločiti, kar spaja srčna kri.

Trg P o d č e t r t e k je široki javnosti znan po »atomskih toplicah«, prosvetnim delavcem pa po šolski zadruzi, ki jo vodijo učenci sami. Podčetrtek je na naši poti prvi od trgov, ki imajo danes bolj vaški kot trški značaj. Razvili so se pod gradovi, zgrajenimi zato, da bi varovali deželo pred madžarskimi in turškimi vpadi. Ko so izgubili strateški pomen, so naselja pod njimi pričela nazadovati. Podčetrški grad so kupili Tattenbachi in ga imeli do zarote 1671. leta; potem so ga kupili grofje Attems in ga obdržali do druge svetovne vojne. Na gradu je bilo sodišče; razprave so bile ob četrtkih, in zato je baje dobil trg ime. (Po drugi domnevi je ime nastalo, ker so bili tržni dnevi ob četrtkih, po tretji pa naj bi se bil grad imenoval Četrtek, naselje pod njim pa Podčetrtek.)

V Podčetrtku je bil zdravnik dr. Štefan Kočevar (od 1835 do 1852), ko se je preselil v Celje. Tega prizadevnega kulturnega delavca in ilirca je tu obiskoval Stanko Vraz.

Nad Podčetrtkom se dviga gozdnata Rudnica, pred kakimi devetdesetimi leti zbirališče slovečega razbojnika Guzaja in njegovih pajdašev. Guzaj je postal celo predmet ljudske pripovedi, ki govori o njem kot o dobrotniku revnih. O tem zapoznelem liku romantičnega maščevalca, ki ga je krivična obsodba pahnila v zločin in je s svojo tolpo kradel po živinskih sejmih in ropal na Kozjanskem, je napisal ljudsko povest Guzaj pisatelj domačin Januš Golec (knjižna izdaja 1931).

Nad cesto, ki pelje v odročno Olimje, je cerkev Marije na Pesku z vitkim got-skim zvonikom in barokizirano notranjščino. Freske so delo slikarja F. I. Flu-

rerja, ki je pripadal skupini slikarjev grofa Attemsa in poslikal tudi slovečo dvorano v brežiškem gradu.

V samoti tik pod Rudnico leži Olimje, vasica s cerkvijo in gradom, nekdanjim samostanom. Grad je bil sezidan v 16. stoletju, njegovi lastniki so bili Tattenbachi, fevdniki krške škofije. Dobrih sto let kasneje, 1663. leta, je grad postal samostan pavlincev. Ti so prizidali cerkev Marijinega vnebovzvetja. Samostan je ukinil Jožef II. Po ljudski pripovedki ga je razpustil, ko se je, preoblečen v hlapca, prepričal o surovosti pavlincev. Le malo časa pred njegovo razpustitvijo — 1780. leta ali že prej — so uredili pavlinci v enem od stolpov lekarno, najstarejšo na naših tleh. Kletne prostore v stolpu sta poslikala Franc Anton Bachmayer iz Ptuja in Anton Lerchinger iz Rogatca z vsebinsko zelo zanimivimi freskami, ki so vse povezane z zdravilstvom in boleznimi. Tu sta ob vhodu patrona zdravnikov Kozma in Damijan, podobe starodavnih zdravnikov, biblični motivi, povezani z zdravilstvom in zdravilnimi rastlinami, med njimi tudi prizor z mandragolo (v leposlovju znano po Machiavellijevi renesančni komediji). Zanimivo je, da je med raznimi jeziki in pisavami napisano božje ime tudi v cerkvenoslovanski cirilici. — V cerkvi je najlepša notranja oprema iz konca 17. in iz 18. stoletja. Posebno lepa je Frančiškova kapela, v celoti poslikana z rokokojskimi freskami slikarja Lerchingerja. Umetnostni zgodovinar Curk pravi: »Avtor je igraje vdahnil preprostemu prostoru toliko bogastvo, kot ga premore le redkokateri interieur v Sloveniji.«

Na majhni kmetiji v Olimju je vzorno kmetoval in na podlagi svojih in tujih izkušenj napisal Bukve za pomoč inu prid kmetam potrebne župnik Pavel Ješenak (1755—1817) iz obdobja preroda.

V tej cerkvi je bral novo mašo Anton Martin Slomšek, ker je bil tu za župnika njegov prvi učitelj in podpornik Prašnikar.

Vrnimo se na cesto vzdolž Sotle. Sredi vasice Sedlarjevo opozarja kamenit spomenik, da je tu prešla Sotlo XIV. divizija. V vasi so bili takrat Besarabci, zakaj Nemci so izselili iz obsotelskih vasi domačine in naselili Besarabce, Tiroolce in Kočevarje. (O tem dogodku pišeta Terčak v Živem zidu in Kranjec v romanu Za svetlimi obzorji II — Bele so vse poti, poglavje Zadišalo mi je po naši zemlji, str. 631—656).

Pisatelj Januš Golec je vpletel v knjigo Trojno gorje pripovedko o Sedlarjevem. Pravi, da se je vas imenovala Razdrto. Sem so pa pribežali Turki, ki jih je na pohodu prestrašila kuga. Naselili so se, in ker so izdelovali sedla, se je vas preimenovala v Sedlarjevo.

Kak kilometer zahodno od ceste je središče vasi Polje. Od tod je bil doma Januš Golec, pisatelj Obsotelja in Kozjanskega, posebno njune preteklosti (povesti Guzaj, Trojno gorje, Propast in dvig). Nazorno je opisal obsotelske rakarje v prejšnjem stoletju, način lova in prodajo rakov (Propast in dvig).

Preden se povzpne na rahlo vzpetino, na kateri leži Bistrica ob Sotli (poprej Sveti Peter pod Svetimi gorami), se peljemo čez polje ob rečici Bistrici, ki se vzhodno izliva v Sotlo. Na tem polju je bila poražena kmečka vojska v slovensko-hrvatskem uporu 1573. leta, tu, pri vasici Trebči, je baje padel kmečki

vojskovodja Ilija Gregorič. Boj opisuje Januš Golec v povesti *Trojno gorje* (knjižna izdaja 1932).

Onstran obsotelskega polja, kjer dolino zapira hribovje, se pokažeta razvalini dveh gradov, hrvaškega Cesargrada in slovenskega Kunšperka. Oba gradova sta povezana z več pripovedkami (o tem, da so ju zidali ajdje in imeli samo eno kladivo; o mostu, ki je vezal oba gradova; o sovraštvu med lastnikom itd.).

V Bistrici ob Sotli, vasi bolj trškega značaja, sta se rodila dr. Jožef Ulaga (1826—1881), nabožni pisec Slomškovega kroga, in Ivan Geršak (1838—1911), kasneje kot notar v Ormožu narodnopolitični delavec in pisec gospodarskih ter pravnih spisov. Spominska plošča na šoli omenja, da je sem hodil v peti razred Josip Broz-Tito.

Na gozdnatem nadaljevanju Orlice, slemenu med Bistrico ob Sotli in vinorodnim Bizeljskim, so Svete gore s cerkvijo in štirimi kapelami. V zgodnji slovenski dobi je bilo tu grobišče (odkrili so staroslovenski grob z ženskim okostjem iz 9. ali 10. stol.), na njegovem mestu pa so nastale prve cerkvene stavbe. Kapeli sv. Jurija in Marjete pod cerkvijo sta najstarejša arhitektonska spomenika v Sloveniji, iz prve polovice 11. ali celo iz 10. stoletja. Kapela sv. Jurija ima še predromanski portal s nečitljivim napisom. V sprednjo steno je bil vzdian predromanski relief s človeško figuro, zdaj v Ljubljani. Glavna cerkev je bila sezidana v katoliški dobi, v začetku 17. stoletja, in jo je 1611. leta posvetil Tomaž Hren. O njenem nastanku pravi pripovedka, da je v obširnem gozdu na tem mestu zablodila plemenita gospa; pomagala ji je Marija in iz hvaležnosti ji je gospa dala postaviti cerkev. Slikarija v cerkvi je delo Tomaža Fantonija iz l. 1872. Predstavlja razne prizore v zvezi z Marijo in obračanje k Mariji v težavah.

Na Svetih gorah se spomnimo tudi tihotapcev, zakaj s tobakom niso tihotapili samo na Dolenjskem, kot piše Jurčič v *Tihotapcu*, tudi v Obsotelju je bilo razvito tihotapstvo tobaka s hrvatske strani v slovenske vasi. Januš Golec pripoveduje v *Propasti in dvigu*, kako so tobak prenašali, nato pa največ na božjih potih kot kramarji z zgovornostjo vabili kupce in skrivaj razprodajali tobak. To se je godilo posebno pri tej sloveči romarski cerkvi.

Pogled z vrha seže še čez Sotlo tudi na hrvaško stran. Vidi se grad Veliki Tabor, blizu katerega je bil dom Veronike Deseniške. Onkraj Bistrice na hrvaški strani Sotle se vidi Kumrovec, rojstna vas Josipa Broza-Tita.

Med Bistrico ob Sotli in Podsredo je bilo v preteklosti nasprotje zaradi trških pravic, ki jih je med drugim predstavljal sramotilni steber — pranger. Tega so si baje med seboj nekajkrat ukradli, dokler si ga niso »Srejani« pritrtili in je Sveti Peter izgubil trške pravice. V Podsredi pranger še vedno stoji. Sojenje je bilo ob sredah in tako je naselje dobilo ime.

V Podsredi je bilo prvo službeno mesto Antona Aškerca (1881—1883). O njej piše teti in očetu: »... drugače smo mi čisto skriti za devetaj goroj, da nas za kar si bodi ne najdejo Turki.« Okolje ga je zaradi odmaknjenosti in pomanjkanja izobražene družbe tlačilo, da si je želel proč. Vendar se je tu rodil Aškerc lirik. Na to je vplivalo srečanje z učiteljico ročnih del Anko Pečovnikovo, ki je prišla

v Podsredo za Aškercem. Iz prikritega čustva ljubezni do nje so nastale pesmi, ki jih je objavil kasneje: Anka, Javor in lipa, Balada o jezeru, Oblaku. Pobudo za Balado o jezeru je dobil, ko sta se vozila z Anko v čolnu po jezeru na Bistrici pa je sonce obsijalo cerkev na gričku. Tudi Oblaku ima stvarno ozadje. Skozi okno župnišča je Aškerc opazoval Anko, ki je sedela pred hišo sredi trga, kjer je stanovala. Glavno spoznanje mladega Aškerca, ki je takrat hotel biti še dober duhovnik, pa je bilo bridko: »Med nama, o deva, je tolik prepad« (Balada o jezeru). V Podsredi je dobil model za godca v Godčevi baladi.

V Podsredi je živel ded maršala Tita po materini strani; Titova mati je bila namreč Slovenka. Pri njem je Tito preživel večji del svojih otroških let. Spomini na čas, ko je pri dedu pasel živino in nosil vodo, so njegovi najljubši spomini na otroštvo. Še mnogo let kasneje je v Podsredi rad obiskal svojo teto, materino sestro.

Trg Kozje je dal celotnemu predelu novejše ime Kozjansko. Temu območju so pravili tudi Pragozd (Urwald) in s tem poudarili ne samo poraslost z gozdovi, ampak tudi odmaknjenost in zaostalost.

Na pomolu nad sotesko Bistrice leži Pilštanj, pod njim pa Lesično. Trg je trpel zaradi Turkov, kmečkih uporov in kuge. To »trojno gorje« si je izbral Januš Golec za snov svoje povesti z enakim naslovom Trojno gorje (v knjigi 1932). Povest temelji na nekaterih zgodovinskih dejstvih in najbolj nemogoči fantaziji. Glavni osebi sta pilštanjski kovač in orožar Pavel Šterc, sicer zgodovinska oseba, duša kmečkih upornikov v Lesičnem, in njegova zaročenka Pištelakova Ema, izredno močna ženska, ki je po povesti preoblečena v viteza pri Sisku ubila Hasan pašo.

V Lesičnem se je rodil Anton Kaspret (1850—1920), pomemben zgodovinar, ki je svoja dela zasnoval na študiju arhivskega gradiva, odkril Tahijeva zverinstva v Štatenbergu in segel tudi na področje slovstvene zgodovine (Kopitar, Prešeren).

Severno od ceste, ki pelje na Planino, je vasica Zagorje. Tu blizu je bila partizanska javka za politične aktiviste Kozjanskega. 1942. leta pa je bila izdana in kozjanska četa razbita. Tu je bila ranjena Tončka Čečeva, sekretarka kozjanskega okrožja. Prepeljali so jo v Celje in jo s sramotilno tablo na prsih postavili pred zid ob Narodnem domu (glej Terčak, Živi zid, str. 18—27).

Zdaj smo na območju, kjer se je spopadala z Nemci XIV. divizija in ušla iz »piskra«, ki ji ga je nastavil polkovnik von Treeck (Kranjec, Za svetlimi obzorji II, poglavje Bohor je vstal, str. 715—739).

Na jugu se dviga gozdnato pobočje Bohorja, ki je bilo februarja 1944 vse zasuto s snegom (Kranjec, Za svetlimi obzorji II, poglavji Bohor sneži, str. 741—761, ter Bohor je vstal, Bohor živi, str. 779—831).

Planina je slikovit trg na majhni planoti, ki se spušča na severu proti Šentjurju, na jugu proti Sevnici. Hiša ob desni strani ceste ima spominsko ploščo Ani Wambrechtsamerjevi s pisateljičinimi besedami: »Ne iz častihlepnosti, temveč samo iz ljubezni do Planine, naše ožje domovine, ki je najlepši kraj na vesoljnem svetu.« Ana Wambrechtsamer (1897—1933) je bila hčerka trgovca in

posestnika ter poštarice. Čeprav je zapustila Planino že kot otrok in je kasneje službovala v Avstriji, je prihajala sem vsako leto in zajemala snov za leposlovno delo tudi iz tega okolja. Pisala je predvsem v nemščini, ker je imela nemško vzgojo, a je bila po čustvovanju Slovenka. Po snov je segala v zgodovino. Najboljši je njen roman Danes celjski grofje in nikdar več, ki je v prevodu Nika Kureta doživel štiri slovenske izdaje. Nekatera poglavja se dogajajo na planinskem gradu, kjer je živel Friderik z Veroniko. V slovenščini je napisala igro Za staro pravdo (prireديل Niko Kuret 1938). Dogaja se na Planini 1573. leta. Prikazuje upor tržanov, ki se pridružijo Iliju Gregoriču, pa jih najemnik gradu in valpet uženeta z izmišljeno novico, da se bližajo Turki.

Nad trgovom so razvaline gradu, katerega začetki segajo daleč v srednji vek. Grad je pripadal krški škofiji, ki je imela tod svoje upravnike, pozneje pa celjskim grofom, fevdnikom krških škofov. Po ljudski pripovedki je semkaj pribelžala francoska plemkinja in si postavila grad z imenom Monte Paris, kot spomin na domovino. Iz tega naj bi bilo nastalo nemško ime za Planino — Montpareis. — Wambrechtsamerjeva je napisala v nemščini psevdoromantično povest Montpareis. Osrednja oseba je bivši templar, ki se s svojo nekdanjo nevesto naseli na Planini. V pripoved je vpletla nemškega srednjeveškega pesnika Wolframa von Eschenbacha, ki se je spotoma oglasil na gradu. Po ljudski pripovedki se je na gradu prikazovala bela žena — duh Veronike Deseniške. Na bivšem grajskem dvorišču še raste »turška« lipa, ki so jo po ljudskem izročilu posadili Turki na grobu svojega poveljnika.

V dolini ob potoku Gračnici je Jurklošter. To ime in pa ime Mišji dol (= Menišji dol), kot se celotno naselje uradno imenuje, opozarjata na samostan. V tej dolinski samoti in odrezanosti, saj ni bilo ne ceste na Planino ne po dolini Gračnice v Rimske Toplice, je krški škof v drugi polovici 12. stoletja ustanovil samostan kartuzijancev. Zaradi pomanjkanja discipline je bil samostan kmalu razpuščen, a spet obnovljen. V 15. stol. je užival posebno skrb celjskega grofa Friderika II. Ta je tu dal verjetno pokopati Veroniko. Ljudsko izročilo ugiba, ali je pokopana v stolpu, cerkvi ali samostanskem hodniku. V romanu Ane Wambrechtsamerjeve je živel v samostanu kot gojenec Veronikin in Friderikov sin. — V srednjem veku je živelo tu nekaj latinskih cerkvenih piscev, med njimi Mihael Praški in Mihael Kempf. — Domislamo se lahko Aškerčeve pesmi List iz kronike Jurjevega kloštra (Nove poezije 1899), kjer je z besedami učenega, a nekoliko čudaškega meniha Kuna izpovedal svoje prepričanje o čistosti prirode. Med reformacijo je disciplina spet popustila, zato so kartuzijanci samostan izgubili. Dodeljen je bil jezuitom, ki so z njegovimi dohodki vzdrževali gojence svoje šole v Gradcu. Pod Marijo Terezijo je bilo samostansko poslopje porušeno, zgrajena je bila graščina, ta pa je zgorela med zadnjo vojno. Zdaj so ob cerkvi, zgrajeni v prvotni obliki v 13. stol., le še ostanki.

Kmetje iz okolice Jurkloštra in Laškega so sodelovali 1635. l. v savinjsko-laškem kmečkem uporu. To snov je v preprosti povesti obdelal Franc Tovornik, kmetdomačin (Stara pravda nekdanj, 1924).

Tesna in temačna soteska pelje ob Gračnici proti Rimskim Toplicam. Ob cesti je spomenik Iliji Badovincu iz XIV. divizije, ki je padel, ko se je njegova brigada tod prebijala čez cesto. Obudi se nam spomin na mučni prizor iz leta 1944. Vermani in Nemci, ki so prihajali od Rimskih Toplic, da bi zajeli partizane, so se

obdali s šolskimi otroki iz bližnje vasi Lažišče, da bi se tako zavarovali pred partizanskim ognjem. To je bil živ zid (glej S. Terčak, *Živi zid*; in M. Kranjec, *Za svetlimi obzorji II*, poglavje Viharji nad otroškimi sanjami, str. 919—943).

Nekoliko pred železniško postajo v Rimskih Toplicah je **G l o b o k o**, rojstna vas Antona Aškerca. O hiši, ki je nekoč stala pod gozdom, pa zdaj ni več sledu. Aškerčevi spomini pa niso povezani z Globokim, ampak s Senožetmi. To je zaselek onkraj gozda nad kopališkimi poslopji, kjer je kot strežnica služila Aškerčeva teta Ajtka. Na Senožeti so se Aškerčevi preselili, ko je bil Anton star tri leta (na hiši je plošča, v hiši pa skromna spominska soba). Kot otrok je iz te samote prvič spoznaval svet in socialne razlike, ko je po sosednih hribih vodil kopališke goste. Tu je od očeta slišal za dogodke, ki jih je kasneje obdelal v pesmih *Mejnik*, *Godčeva balada*, *Svatba v Logeh*.

Ime kopališča **Rimske Toplice** kaže, da so toplo in zdravilno vodo poznali že Rimljani. O tem pričajo izkopanine, zlasti votivni kipci. Toda samo poimenovanje je šele iz srede prejšnjega stoletja. Tako je Toplice iz propagandnih ozirov poimenoval tedanji lastnik. Tu se spomnimo Aškerčeve *Legende o toplih* iz *Balad in romanc*: topli vrecel je privrel izpod Kristusove palice, da bi se Petru ne bilo treba okopati v hladni Savinji. — V Rimskih Toplicah se je rodil 1895. leta novelist in dramatik Maks Šnuderl.

Onkraj železnice je zaselek **P o v č e n o**, kjer se je rodil duhovnik in lirski pesnik Anton Boštele (1901—1959), ki je izdal svoje *Pesmi* 1929. leta. Knjižico je ob izidu zadela uničujoča kritika Antona Ocvirka. Kljub posnemanju Župančiča, Seliškarja in ekspresionistov pa se v Boštetovi liriki pojavlja iskrena resignacija in socialno čutenje, s katerim doživlja posebno ljudi v trboveljskem revirju. Nekajkrat pa v pesem zajame tudi bližino rojstnega kraja (Aškerčev dom, Šmihelska nedelja). — Nad cesto se med drevjem skriva cerkva *Lurd*. Kot kaplan v domačem kraju je tu Aškerc ostro nastopil proti veri v čudeže in tako jasno izrazil svoj racionalizem.

Prihajamo v **Šmarjeto**, kjer je mali Aškerc hodil v šolo prva tri leta in kjer je kasneje služboval kot kaplan od pomladi do jeseni 1892. leta. To je bila že ena od bolj ali manj kazenskih službenih postaj, kajti že je jasno kazal protiklerikalno miselnost. V Šmarjeti ga je obiskal Gregorčič; pesnika sta se dala fotografirati: mehki, gosposki Gregorčič in trdi, preprosti Aškerc. — Pred šolo je Aškerc posedal z učiteljico Rischnerjevo, v katero se je z vso silo zaljubil. Tu se je porodila izpoved Bajka o odprtem nebu: »Saj v očeh tvojih jaz vidim ta raj.« Ob ponovnem srečanju z njo v Mariboru pa je nastala pesem *Čez sedem let*.

Med Rimskimi Toplicami in Laškim je vzhodno od Savinje in železniške proge vasica **M o d r i č**, kjer se je rodil proletarski pesnik Anton Tanc (1887—1947); svoje pesmi je objavljajal predvsem pod psevdonomom Čulkovski.

Še preden pridemo v Laško, opazimo onkraj Savinje na gričku cerkev. To je **Marija Gradec**. Cerkev ima zaradi prezidav baročni videz. Njena notranjost — stene in strop — pa je bila 1526. leta vsa poslikana. Neznani slikar je domnevno upodobil tudi sam sebe v očaku Eliahimu desno od oltarja. Freske

predstavljajo prehod iz gotike v renesanso, in to v kompoziciji, izboru motivov in slikanju človeških figur, ki so idealizirane, a hkrati prikazane v polni telesnosti. V likih Adama in Eve je po mnenju umetnostnega zgodovinarja Ivana Stoparja prvič na Slovenskem uresničen model lepega človeškega telesa. Dva oltarna kipa — Joahim in Ana — sta delo kiparja Ferdinanda Galla, s katerim smo se srečali že na Sladki gori.

Če gremo iz Marije Gradca proti bližnjemu Laškemu, hodimo v obratni smeri po poti, kjer se je do konca 18. stoletja v velikonočnem času premikal pasijonski sprevod. Zadnji prizor, križanje, so prikazovali pri marijagraški cerkvi.

Ime Laško spominja še na predslovenske prebivalce, Vlahe, ki so se pred Obri in Slovenci umaknili v hribe vzhodno od Savinje. Mestece ima izrazito lego: tik nad središčem se dviga vzpetina z razvalinami gradu Tabor, za njim pa stožčasti Hum. Tabor je dajal v turških časih domačinom zavetje; od tod njegovo ime. Hum pa je povezan z ljudsko pripovedko o divjem farovžu, votlini, kjer je živel poročen duhovnik, ki mu je vrag snubil hčerko. To pripovedko je vpletla v svoj roman o celjskih grofih A. Wambrechtsamerjeva. Pri njej se tu na lovu zadržuje grof Friderik in v sanjah sreča lepo deklico — napoved kasnejšega srečanja z Veroniko.

Na Hribčku na desnem bregu Savinje je Šmihel, značilna cerkev z dvema zvonikoma, postavljena v prvi polovici 17. stoletja. Nekdanje romarsko vrvenje, v katero se je mešalo donenje zvonov, je ponazoril A. Boštele v pesmi Šmihelska nedelja: »Bom, bom! / Le vkup, ljudje, / ki jarem vas teži, / pravično sodil bom za vse ljudi! / Bom, bom, / za vse ljudi! . . .«

V Laškem se je še čez sredo 19. stoletja ohranilo jurjevanje. Dva dečka s spremstvom sta vodila štirinajstletnega tovariša, vsega okrašenega z bukovim zelenjem, od hiše do hiše. Otroci so peli in prejemale darove. Po drugi svetovni vojni so skušali običaj oživiti s šolarji, a se ni posrečilo.

Sredi starega dela naselja je župna cerkev sv. Martina, ena redkih cerkev na Slovenskem, ki je v osnovi še romanska; ima prizidani baročni kapeli. Tu se domislimo Primoža Trubarja, ki ga je škof Bonomo poslal v Laško, ko ga je 1530. leta posvetil za mašnika. Trubar je v laških letih že študiral spise švicarskih reformatorjev ter bil odločen nasprotnik zidanja romarskih cerkva in češčenja svetnikov. Tako je prišel v nasprotje z miselnostjo faranov, zaverovanih v staro. Biografski roman Plamenica Mimi Malenškove pripoveduje o laških letih Primoža Trubarja v poglavju Orač kot o času njegovega velikega razočaranja nad praznoverjem ljudi. Slika tudi njegov spopad s skakači.

Razen Trubarja je z Laškim povezano še več kulturnih delavcev, ki so se tu rodili ali delovali. Tu je dorasel humanist Mihael Tiffernus, ki je kot najdenček dobil ime po nemškem imenu za Laško (Tüffer). Postal je vzgojitelj in svetovalec vojvode Krištofa in je zapustil premoženje za štipendije študentom teologije. Tudi Dalmatin je bil deležen te podpore. — Več let je tu živel Jožef Hasl iz Celja (1733—1804), pisec nabožnih knjig v osrednjem slovenskem knjižnem jeziku. — Nekaj let je v Laškem služboval in tu umrl duhovnik Jurij Alič (1779—1845), sestavljaivec slovensko-nemških učnih knjig, prevajalec brambovskih pesmi in zagovornik enotnega knjižnega jezika.

Sredi mesta nasproti cerkvi (št. 225) se je v hiši s spominsko ploščo rodil zgodovinar Ignacij Orožen (1819—1900), nepogrešljiv vir za zgodovino območja lavantinske škofije. Njegov nečak, geograf, planinec, prvi predsednik Planinskega društva, Fran Orožen (1853—1912), je bil prav tako Laščan. Nanj spominja plošča na rojstni hiši v ulici, ki pelje proti cerkvi (št. 230). Bil je pisec šolskih knjig, zemljepisnih razprav in številnih planinskih spisov. — Sosednja hiša je rojstni dom Orožnovega sodobnika dr. Karla Kluna (1851—1916), politika in sociološkega pisatelja in propagatorja socializma.

Nedaleč od Laškega, v Št. Lenartu (zdaj Vrh nad Laškim), je bil doma Avgust Stegenšek, cerkveni in umetnostni zgodovinar konjiškega in gornje-grajskega območja. Tik pred Celjem, v Košnici, kjer je sedanja cesta prebila skalni pomol nad Savinjo, se spomnimo ljudske pripovedke, ki je temu mestu dala ime Devin skok. Govori o begu zasledovanega dekleta, ki je s skale skočilo v reko. To pripovedko je v pesem Skala v Savini prelil A. Aškerc.

Joža Mahnič

Gimnazija Ljubljana

ŽUPANČIČEVA ABECEDA V VERZIH

Drugo obdobje v ustvarjanju otroških pesmi zajema pri Župančiču čas, ko je od jeseni 1907 do zime 1910, z enim polletnim in nekaj krajšimi presledki, bival kot domači učitelj grofiču Manfredu Attems v Kissleggu na Württemberškem, v Bregenzu na Vorarlberškem in v Syrgensteinu na Bavarskem. Tam je proti koncu leta 1907 prevedel besedilo k nemški slikanici *Die Wiesenzwerge* in najbrž tudi verze k slikanicama o Murku in o muckah, v začetku leta 1908 snoval izvirne verze k slikanici Abeceda, julija 1909 pa v nekaj dneh samostojno in dobro obdelal zelo povprečne predloge nemške slikanice *Spiel und Scherz und ein wenig Schmerz*. V tisku so izšli Kreidolfovi *Palčki Poljanci* (novembra 1907), ki so jih barvno litografirali kar na Nemškem, da je bila slovenska izdaja cenejša. Za njimi je Schwentner založil le še Caspari-Meisejevo slikanico *Lahkih nog naokrog*, a je izšla s hudo zamudo (šele o božiču 1912). V tem obdobju je pesnik tudi 1908. leta po spominu zapisal vrsto otroških ljudskih verzov iz Bele krajine, ki so glede na svojo tematiko izšli v Štrekljevi zbirki SNP komaj 1911. leta.

Abecedo je Župančič začel snovati v začetku 1908. leta na Dunaju, kamor je prišel s Kisslegga zaradi študija in kjer je ostal do jeseni tistega leta. V zaporednih črkah je nameraval pesniško označiti razne živali in rastline, kakor nastopajo v otrokovem predstavnem svetu; njegove verze naj bi dopolnjevale podobe, ki bi jih pripravil Saša Šantel. Pesnik je svojo namero sporočil Schwentnerju, ki pa mu ni odgovoril; dne 13. marca namreč beremo v Župančičevem pismu založniku: »In zakaj ne odpišeš nič glede ‚Bilderbucha‘? Moj honorar ne bo velik, kar bo stroškov, jih bo s slikami. Premisli in odloči se, oziroma odgovori

da ali ne, po svetopisemski zapovedi.« (Rokopisni oddelek NUK.) Schwentner o pesnikovi ponudbi ni hotel nič slišati že zato, ker je bil tedaj nanj jezen zaradi denarnih zadev v zvezi s Samogovori, obenem pa se je gotovo bal prehudih stroškov za docela izvirno slikanico. Ko sta se naslednje leto spomladi — Župančič je tedaj živel s svojim učencem v Bregenzu — pobotala, je namreč Schwentner pesniku dal v delo spet samó tujo slikanico, Spiel und Scherz und ein wenig Schmerz. Tako sta Župančič in Šantel, tedaj profesor v Pazinu, še jeseni 1909 zaman iskala založnika za Abecedo; Šantel 11. oktobra sporoča Mešku, kateremu je začel ilustrirati zgodbe Mladim srcem: »Z Župančičem tudi že dolgo iščeva založnika za projektirano abecedo v verzih s podobami, a ga ni.« (Pokrajinski arhiv v Mariboru.)

Tako je domiselno zasnovana knjiga za otroke ostala žal nedokončana; v pesnikovi zapuščini se je ohranilo besedilo za 18 od 25 črk, in sicer na treh različnih mestih, tudi v variantah. V večji, doslej neopaženi in zato nesignirani beležnici, kjer so sicer poskusi prevodov iz Božanske komedije in Sna kresne noči, so vpisana dvostišja za pet črk, več dvostišij pa hranita beležnica XIV na str. 14—17 in 19—20 ter mapa VIII na str. 20, 21 in 23. Za te verze so značilni tesna navezanost na naravo, vživetje v otrokovo duševnost, tenkočutna liričnost ali duhovita šaljivost, čudovita metaforika in animizacija narave, tako da so nekateri sorodni kasnejšim Sto ugankam, spominjajo pa nas tudi na druga mesta v Župančičevem opusu. Navedimo zdaj to *Abecedo* iz njegove zapuščine.

Č je čebela — na cvetke brenči,
sredi pomladi za božič skrbi.

O je omela: na jablano sela,
jabolka, jabolka nam je odjela.

D — to je detelja — rekel bi: gneča
turških fantičkov na polju rdeča.

P, to je palček — predroben je ptiček,
v svojem grmiču pa le je kraljiček.

G, to je grozdek; on trtin je sinček,
dedek ga gleda in misli na vinček.

R, to je resa — vsa gora se sveti.
Kaj se je vnelo? Nič, resa je v cveti.

H — to je hmelj — že je splezal na drog,
rad bi pogledal po svetu okrog.

S, to je slavček; od mraka do zore
pesmic se milih napeti ne more.

J, to je jurček — dež mu je rednik,
on pa le nosi odprt svoj dežnik.

Š, to je šipek — on slavca poslušaj,
v petju razcvête se v rožo mu dušaj.

K je kalin, ves pisan in svetel,
s pirhi se kuhal, iz lonca izletel.

T, trepetlika — saj veter ne vleče —
kaj pa ti je, da ves vrh ti trepeče?

L, to je lan — kakor voda, zares,
če bi bil Ribničan, plaval bi čez.

U, to je urh — sem li žlahte njegove?
Grem mimo luže, »kum-kum« mi zazove.

M je metuljček — kot da je potresel
vejico veter, pa cvet ji odnesel.

V je vijolica, ljubica maja —
le se nam skrivaj, saj vonj te izdaja!

N je netresk — on, pa sveti Florjan
in strelovod — pa je dom varován.

Že smo pri že? Z abecedo je slabo:
kaj bo zdaj z žužkom in žolno in žabo?

Za črko **m** ima pesnik v nesignirani beležnici drugo podobo iz narave:

M, to je miška. Ubožica, bézi:
mucka potuhnjena čaka na preži!

Netresk (*sempervivum tectorum*) spada med mesnate debelolistnice, raste po gorskem skalovju in ima rdeče zvezdaste cvetove; vraževerni ljudje so ga včasih presajali na slamnate strehe, da ne bi vanje treskalo, od tod tudi izraz.

Za črko **p** imamo v nesignirani beležnici in v beležnici XIV še eno zanimivo dvostišje, in sicer v dveh variantah:

a) P je postovka — na sredi nebá
melje in melje, a moke ne dá.

b) P — kdo je ta mlinar? — na sredi nebá
melje in melje, a moke ne dá.

Prva varianta imenoma navaja ptico, druga je v celoti metafora-uganka, na las podobna sedemnajsti od *Sto ugank* (1915):

Lejte ga mlinarja: sredi nebá
melje in melje, a moke ne dá.

Pri Abecedi je pesnik ob tem dvostišju zapisal tole razlago, ki je močno sorodna razlagi za pesem-razgibalno igro *Postovka* v prvi in drugi izdaji *Cicibana* (1915, 1922):

Ali si opazoval postovko, kadar kroži nad poljem? Potem veš, da se naenkrat v letu ustavi in trepeče zelo naglo s perotmi. Vidiš, in takrat pravimo pri nas, da melje. Zato imenujemo Belokranjci postovko ‚malenka‘. Na Štajerskem ji pravijo ‚mokosejec‘; jaz pa jo poznam dobro in vem natanko, da samó melje, kako bi sejala, saj nima moke! Kaj pa melje, me ne smeš prašati.

Nič manj mikavno kakor v Abecedi navedeno ni pri črki **r** dvostišje za drugo rastlino, ki ga beremo v beležnici XIV:

R je repinec — kedo ga pogreša?
On pa, vsiljivec, na vse se obeša.

Obličasti plodovi navadnega repinca (*arctium lappa*) obvisé človeku na obleki in laseh, ker so obdani s kljukasto zakrivljenimi luskami; po navadi ne obvisé sami, ampak vas z njimi obmečejo nagajivi otroci.

V isti beležnici naletimo še na tretji motiv za črko **r**; to dvostišje pa je pesnik prečrtal in nam tako olajšal izbor:

R, to je riba, v potoku se kreče,
bliska se v soncu, nad vodo se meče.

Druge variante za dvostišja iz Abecede bo zainteresirani bralec našel v opombah k peti knjigi Župančičevega Zbranega dela; prinesla bo vse njegove izvirne in prevedene otroške pesmi, med njimi precéj neznanih.

Lastno Abecedo v obliki štirivrstičnih ugank je po zadnji vojni ustvaril Pavel Golia; izhajala je v *Cicibanu* 1954/55, štev. 1—5.

Berta Golob

Osnovna šola Preddvor

POUČNI IZLETI

Nekoč je bil cilj poučnega izleta učiteljev vrt, namen pa v tem, da bi šolarji od blizu videli vse tisto, kar je vzorno in česar doma ni bilo v taki meri. Tam se je dalo deklamirati Stoji učilna zidana in Kako visoko je nebo. Sadovnjak grede in gredice. Pa še kranjiči: vrnila se že je bučela z medeno nožico domu! Tako je bil krog sveta sklenjen.

Kako pa je danes s poučnimi izleti? In kako še posebej s slavističnimi? Ko se učenec v osmem razredu ozira na prehojeno pot, lahko prizna, da je tudi v i d e l marsikaj.

Dobro je, če so izleti za vse obvezno šolanje predvideni in usklajeni s predmeti. Ne smelo bi se zgoditi, da se učenci podajo v Postojno in se ne ustavijo na Vrhniki. Takih primerov je še veliko in veljajo za šole od Triglava do poslednje straže.

Kajpada, saj ni pravil brez izjeme. Kako boš na poti, ki si jo začrtal za poučni izlet, obral vse? Ne bi se smeli podajati na predolgo pot. Zgodi se, da gorenjski učenci niso bili v Vrbi vse do sedmega razreda (ali pa sploh nikoli), bili pa so v jeseniški železarni in poznajo Sežano. Toda šli so z zaprtimi očmi mimo Koveslovega Krasa.

Nazadnje res ni slavistova dolžnost (pa tudi priporočljivo ni), da bi drezal v kolege in moledoval, naj na izletu po Dolenjski časte še Trdina, Ketteja, Jurčiča, Levstika, Tavčarja — pa tudi če na poti zadenejo ob Otočec in Gorjance.

Bolje je, da prevzgojimo sebe: kadar gremo z razredom na poučni izlet, naj bo res poučen in nikoli enostranski. Zato pa je potrebno, da smo si popolnoma na jasnem, kaj si bomo na poti ogledali in kje se bomo ustavili. Najsi že potujemo z avtobusom ali vlakom, vedno se da tako urediti, da imamo vsaj na končnem cilju oči za kaj več kot samo za pisateljev spomenik.

Vsak poučni izlet je živa šola za življenje. Zato si je težko predstavljati Tavčarjeve Poljane brez obiska v domu slepih v Škofji Loki. Cilj izleta ni v tem, da naj bi otrok pridno gledal skozi okno, potem pa se pol ure prestopal pred kakim spomenikom. Kaj je na poti doživel in spoznal, se najlepše dožene iz njegovega pripovedovanja.

Učitelj slovenskega jezika naj bi imel, kjerkoli že poučuje, dober načrt tudi za poučne izlete. Več kot dveh na leto si tako ne bo mogel privoščiti. Upam, da noben ravnatelj ne bo nasprotoval temu, da bi slavist sodeloval pri načrtu poučnih izletov za razredni pouk, za višje razrede pa bo izlete organiziral tako, da bodo dopolnjevali in razširjali tematiko poučnih izletov iz prejšnjih let.

Če navedem primer za šolo, kjer poučujem, je načrt poučnih izletov, namenjenih ilustraciji snovi, ki jo učenci spoznajo pri pouku materinščine, takle:

4. razred: Vrhnika;

5. razred: Begunje, Rodine, Dosloviče, Breznica, Vrba;

6. razred: Soška dolina—Vršič, izvir Soče, dolina Trente (Juliana), Most na Soči, Bovec, Kobarid (Vrsno), Cerkno;

7. razred: 1. Poljanska dolina: Škofja Loka, Visoko, Poljane — obisk v domu slepih, ogled Kosmove domačije, rojstnega doma slikarjev Šubicev, obisk v ateljeju Iveta Šubica; 2. Dolenjska: Višnja gora, Stična, Muljava, Žužemberk, Novo mesto, Otočec. V Novem mestu tudi ogled študijske knjižnice.

8. razred: (dva izleta, včasih tudi trije): 1. Gorenjska: Vrba (ponovno), Radovljica, Bled, Bohinj (ali Jesenice); v Radovljici ogled čebelarkega muzeja, na Jesenicah ogled tovarne in železarskega muzeja;

2. Ljubljana: NUK, muzej NOB, kulturni spomeniki;

3. Kranj: Prešernov muzej, tiskarna.

Te poučne izlete vodi učitelj slovenskega jezika, vendar nikoli samo s svojega stališča. Njihov namen naj bi bil v tem, da bi učenci celovito dojel prostor in čas s stališča včerajšnjega, današnjega in jutrišnjega dne. Zato Kugyju in zgodovini slovenskega planinstva ni posvečenih dosti manj besed kot Gregorčiču. Z obiska v Poljanski dolini ostane šolarjem bolj v spominu atelje I. Šubica (prošnji rad ustreže in morda je edini umetnik, ki se da motiti pri umetniškem delu) in učna ura v domu slepih ter njihove delavnice kot pa Tavčarjeva rojstna hiša. Močne vtise zapusti v učencih tudi železarna, NUK, tiskarna ali kaka podrobnost, ki si jo ogledajo še priložnostno. Zaradi oddaljenosti krajev pa ne organiziramo poučnih izletov v Belo krajino, na Koroško, Štajersko in v Prekmurje. Zgodi se, da zaradi takega ali drugačnega vzroka kaka predvidena ekskurzija tudi odpade ali pa da se ne moremo ustaviti povsod, kjer bi želeli.

Pri poučnem izletu se mi zdi pomembno to, da se ne podajamo na pot z ozkega stališča. Skrbeti je treba, da načrt za izlet ni prenatrpan. Dan je kratek, otrok pa tudi na poti ni sposoben, da bi ves čas enako navdušeno sprejemal nove vtise. Hoja po muzejih in tovarnah zelo utruji (tovarne se obiskov branijo). Ne-kje je meja in otrok ne more sprejeti ničesar več.

S samim izletom pa vsa stvar ne sme biti že opravljena. V šoli sledi podoživljanje, aplikacija, primerjava. Šele zdaj se izkaže, koliko je bil izlet uspešen. Doživetja ostanejo, doživljaji izginejo. Dobro pripravljeni poučni izleti so učitelju slovenskega jezika obramba pred očitki, da je njegov predmet neživljenjski in samo papirnat. Če možnost, ki jo ima, zanemari — drugih vabljivih učnih sredstev nima kaj prida na voljo —, mu vse leto ne ostane drugega v rokah kakor kreda.

Jože Toporišič

Filozofska fakulteta Ljubljana

PETDESET LET JEZIKOSLOVNE SLAVISTIKE NA LJUBLJANSKI FILOZOFSKI FAKULTETI

3. Pedagoško in raziskovalno delo

Prof. Nahtigal je predaval izredno veliko različnih tečajev Glavni sta dve temačni področji: starocerkvenoslovanski jezik s svojimi spomeniki in posameznimi cerkvenoslovanskimi recenzijami in primerjalna slovnica slovanskih jezikov, hkrati s slovniciami posameznih slovanskih jezikov. Med poslednjimi se je najbolj izdvajala ruščina. Kot nekak uvod v študij stare cerkvene slovanščine in primerjalne slovnice slovanskih jezikov je Nahtigal od časa do časa predaval tudi o praslovanščini in njenem prehodu v zgodovinsko obdobje. Razen tega je predaval zgodovino slovanske filologije.

O starocerkvenoslovanskem jeziku je imel tečaje naslednjih tipov [(v oklepaju je dodano šolsko leto; pred črto / je naveden zimski, za njo pa letni semester):] Starocerkvenoslovanski jezik [1919/1920, 1923/24, /1926, /1927, 1927/, 1929/1930, 1932/33, 1936/37, 1939/40, 1945/46, 1952/53.] V tem tipu predavanja je podajal splošni slovnični ustroj stcsl. jezika. [— Poleg tega pa je Nahtigal predaval tudi o specialnih temah:] Praslovensko glasoslovje in oblikoslovje [1937/38, za razmere na slovenistiki pa so gotovo bila posebnost predavanja] Staroslovenska sintaksa [1931/32, 1942/43. Zanimiv cikel predavanj je Akcent v starocerkvenoslovanskih paradigmah 1942/43, /1951.]

Od staroslovenskih recenzij je največkrat obravnaval hrvatsko: Hrvatsko-glagolska recenzija starocerkvenoslovanščine [1923/24, 1924/25, 1926/27, 1927/, 1928/29, 1929/30, 1930/31, 1931/32] (nekajkrat pod naslovom Starocerkvenoslovanski jezik in hrvatska recenzija. [Prim. še fonetika in morfilogija stare cerkvene slovanščine in njene hrvatske glagolske recenzije 1925/26.]

V posebnih predavanjih je obravnaval stcsl. in csl. spomenike: Paleografska in jezikovna interpretacija Kijevskih odlomkov [1926/], Karakteristika najstarejše slovanske knjige, staroslovenskega evangelistarja [/1927], Starocerkvenoslovanski jezik in starocerkvenoslovanski spomeniki [1951/52]. Sem gredo po vsej verjetnosti tudi Viri starocerkvenoslovenskega jezika [1949/] in morda še Delo slovanskih apotolov Cirila in Metoda in starocerkvenoslovanski spomeniki.

Vsak tip predavanj je Nahtigal smiselno podpiral s seminarji in proseminarji. Splošnim predavanjem iz stcsl. jezika so v seminarju odgovarjale Starocerkvenoslovenske vaje, vsega v 26 šolskih letih. Včasih so bile vaje pod naslovom Branje in razlaga starocerkvenoslovenskih temeljnih spomenikov, kot so Glagolita Clozianus, Codex Suprasliensis, Sinajski psalter, Starocerkvenoslovenske legende sv. Cirila in Metoda. Nekako sem gre tudi njegovo predavanje Grama-

tični traktat Konstantina in Metoda ali Delo obeh slovanskih apostolov in starocerkvenoslovanski spomeniki.

Za Nahtigalova predavanja in seminarje iz stosl. jezika je značilno, da niso bili predvsem reproduktivni, temveč so se zavestno lotevali še nerešenih problemov. So torej odsev njegove lastne raziskovalne dejavnosti (ob istočasnem zvestem spremljanju zadevne važne literature drugih avtorjev). Na splošno se da reči, da je Nahtigal to, o čemer je predaval, slej ali prej tudi natisnil. Opozorim naj samo na važnejše: Ein Beitrag zu den Forschungen über die sogenannte Beseda trex svjatitelej [(3) = številke v okroglem oklepaju pomenijo stalne enote v Nahtigalovi objavljeni bibliografiji,* kjer se o bibliografskih entoh najdejo vsi nadaljnji potrebni podatki,] Neskol'ko zametok o sledax drevneslavjanskago parimejnika v xorvatsko-glagoličeskoj literature [(4)], Doneski k vprašanju o postanku glagolice [(35)], Starocerkvenoslovanski evhologij [(41)], Starocerkvenoslovanske študije, Euchologium Sinaiticum [(47)], Rekonstrukcija trex starocerkvenoslovanskih izvernih pesnitev [(57)], Starocerkvenoslovanski imperativ s formatom a (ê) (58), Starocerkvenoslovanski part. praes act. grędei grędy (59), Nekaj pripomb k pretresu Hrabrovega spisa o azbuki Konstantina-Cirila [(65)], Оѣѣбские кѣнигы [in še nekatere druge, drobne stvari. Kako aktivno je N. spremljal izhajajoča dela o stosl., pričajo njegove kritike in cikel predavanj Dela mejniki v razvoju slovanske filologije.]

S stosl. jezikom so ozko povezana Nahtigalova predavanja in vaje iz zgodovine slovanske filologije. Izbrana poglavja zgodovine slovanske filologije je predaval dvakrat, Uvod v slovansko filologijo dvakrat, Kratek pregled zgodovine slovanske filologije je podal enkrat. Posebej je predaval o Miklošiču in Jagiču ter sploh o Slovanski filologiji za Miklošiča in njegovih naslednikov. — Tudi to delo mu je dozorelo za objavo: Matija Murko [(29)], Vatroslav Jagić [(37)], Franc Miklošič [(42)], Profesor Matija Murko [(45)], Uvod v slovansko filologijo (knjiga).

Drugo važno tematično področje Nahtigalovih predavanj in raziskovanj je primerjalna slovanska slovnica. Tudi tu je sorazmerno veliko tipov predavanj, obsegajo pa resnično skoraj vse plasti jezikovnega ustroja.

Nekak uvod k proučevanju slovanskih jezikov so njegovi cikli Glasoslovni razvoj praslovanščine iz indoevropščine in slovanskih jezikov iz praslovanščine, Karakteristika praslovanščine, Prehod prehistorične dobe v historično. Poleg splošnih predavanj iz primerjalne slovnice (npr. Glavne črte razmerja med slovanskimi jeziki [(trikrat)], Izbrana poglavja iz primerjalne slovanske slovnice (petkrat), so ta predavanja zajela oblikoslovje [(trikrat)], besedotvorje [(štirikrat)], skladnjo [(dvakrat)], grafiko in fonetiko [(štirikrat)]. Razen tega je predaval o naglasu v slovanskih jezikih in v slovanskem besedotvorju, o narečjih v slovanskih jezikih [(trikrat)] in o zgodovini slovanskih jezikov[: Postanek in razvoj slovanskih pismenih jezikov, Glavne razvojne smeri v historični dobi slovanskih jezikov]. Zadnji tip predavanja gre že bolj v skupino, kjer je Nahtigal predaval nekako s stališča tipologije. Sem gredo tudi cikli, kot so Vpliv analogije v slovanskem oblikoslovju [... v komparaciji] ali pa Arhaizmi v slovanskem oblikoslovju [(enkrat tudi v ruskem jeziku)].

* Prim. SR 1948, str. 100—105, SR 1957, 333—334.

Razen predavanj iz splošne primerjalne slovnice slovanskih jezikov je primerjalno predaval še o posameznih skupinah slovanskih jezikov: npr. o zahodni slovanščini, o razmerju češčine do slovaščine in slovenščine, o slovnici ruskega jezika v primerjavi s slovensko, o ruskem in slovenskem oblikoslovju. Končno je predaval o posameznih slovanskih jezikih: Ruski literaturni jezik v znanstveni luči [(trikrat)], Naglas v ruskem jeziku, Razvoj ruskega jezika, Slovnica poljskega jezika, bolgarskega jezika.

Tudi v okviru teh predavanj so bili seminarji organizirani kot naravno dopolnilo. Najbolj pogoste so bile Slovanske lingvistične vaje [(trikrat)], imenovane tudi Slovanske filološke vaje [(17-krat)], zadnjič v zvezi z zgodovino ruskega jezika. — Drugi tip seminarja je bil o posameznih slovanskih jezikih, večinoma v obliki branja in razlage besedil, slovanskih in starejših slovanskih, včasih s posebnim ozirom na grafiko in fonetiko[, včasih slovanskih sploh ali pa posameznih jezikov, npr. poljskih, severnoslovanskih, ruskih]. Izjemoma so imeli v seminarju tudi dialektološke vaje, večkrat pa so kritično pretresali dela slovanske filologije. [Posebnost je seminar Ruski jezik v dobi nastanka pismenstva.]

Ta njegova predavanja in vaje so se z leti razodela v dveh čudovitih knjigah: [prva so] Slovanski jeziki (1938, 2. izd 1952 + prevod v tuje jezike)*, [druga] Ruski jezik v poljudnoznanstveni luči (1946[+ prevedena v ruščino]). Obe sta doživeli svetovno ugoden sprejem. V teh knjigah je Nahtigal razkril globoko in izvirno pojmovanje svojega tako zapletenega predmeta, tj. primerjalne slovnice in poljudno pisane zgodovinske. Z njima je uresničil enkratni lik znanstvenika in učitelja in nam podal vzor in merilo, ob katerih [lahko (in bi morali)] pomerjamo svoje dosežke pri proučevanju slovanske primerjalne slovnice in posameznih slovanskih jezikov.

Med drugimi njegovimi razpravami moramo omeniti razprave o Brižinskih spomenikih [(14, 15, 16, 24, 39)], o or. ednine a-sklanjatve [(31, 32)], knjigo Akzentbewegung in der russischen Formen- und Wortbildung [(34)]. Nekaj pa je tudi etimologij ter kritik učnih priročnikov zlasti za ruščino [(prim. pa tudi njegovo oceno Breznikove slovnice)].** Kako je [tudi] svoj seminar bogatil z izsledki svojih raziskovanj, nam kaže njegova izdaja Slova o polku Igoreve [(1.] 1958).

Fran Ramovš, drugi očak ljubljanske slavistike[, daje po svojem delu na univerzi in v objavah naslednjo podobo.]

Predaval je zgodovinsko slovnico in dialektologijo slovenskega jezika. Kot uvod k slovenski zgodovinski slovnici je samo enkrat podal jezikoslovno karakteristiko praslovanščine [(/1927)], sicer pa je večkrat obdeloval prehod in nastajanje slovenskega jezika iz praslovanščine. Predavanja te vrste so bila naslovljena različno[: Uvod v zgodovino (alternativno Študij) slovenskega jezika, Postanek individualnosti slovenskega jezika, Genetika in ekologija slovenskega jezika.] Pri tem je večkrat segel daleč nazaj do indoevropsčine, zasledoval gibanja slovanskih plemen ob naselitvi in njihove stike z drugimi narodnostnimi enotami. To so bila predavanja, ki jih je v splošni oznaki potrebnega študentskega znanja imenoval tudi starožitnosti.

* Prevod v tuje jezike zamenjamo z in prevod v nemščino in ruščino.

** SR 1967, str. 357—394.

Morda je podobne stvari predaval tudi v uvodu v slovensko zgodovinsko slovnico, kolikor ni tu zajel tudi kakšnih teoretičnih vprašanj. Sicer je zgodovinsko slovnico predaval po tipičnih tematičnih skupinah: glasoslovje (večkrat posebej soglasnike in samoglasnike), oblikoslovje in naglas. Tak cikel je trajal 3 do 4 leta, vseh pa je bilo sedem. Vmes, večinoma med cikli, je imel nekaj predavanj na ožjo temo: Zgodovina reduciranih vokalov, Stari akut in stari cirkumfleks, Uvod v morfologijo [(zadnje pa je v bistvu le nekak indoevropski uvod k praslavskemu stanju)]. Posebno rad je predaval slovenski vokalizem, pri naglasu pa je štirikrat obravnaval tudi slovenskega v primeri s srbskohrvatskim in narobe. Primerjalno je bil zasnovan tudi njegov uvod v slovanski naglas (trikrat). Druga Ramovševa tematika predavanj je bila slovenska dialektologija. Kot nekaki pomožni vedi tako dialektologije kot zgodovinske slovnice je obravnaval fonetiko pod različnimi naslovi[: Uvod v fonetiko, Splošna fonetika, Uvod v splošno fonetiko, Osnovna poglavja iz splošne fonetike, enkrat pa Vire slovenskega jezika.]

Dialektologijo je začel predavati sorazmerno pozno. [Sprva jo je obravnaval pod splošnim naslovom Slovenska dialektologija oz. Dialektologija slovenskega jezika. Kaj je to bilo, nam določneje kaže naslednje poimenovanje tečaja: Postanek, karakteristika in klasifikacija dialektov slovenskega jezika. Enkrat ima tečaj naslov kar Dialekti slovenskega jezika.] Šlo je torej tudi za prikaz glavnih potez slovenske dialektologije kot stroke, za nastanek in razvoj narečij ter njih klasifikacijo na podlagi zbranega materiala.

Pravzaprav nas preseneča, da je dialektologiji v predavanjih posvečal manj časa. To si je treba razlagati z dejstvom, da je narečno gradivo, glasoslovno, oblikoslovno in naglasno, in sicer tako zgodovinsko kot sodobno, v veliki meri vključeval v svoja predavanja iz zgodovinske slovnice.

Tudi Ramovševi seminarji so bili precej bolj zgodovinsko jezikoslovni kot dialektološki, [veliko pa jih je sploh vsebinsko neopredeljenih. V seminarjih iz zgodovine jezika so se večinoma brali in razlagali jezikovni spomeniki: Brižinski, iz 16. stoletja, Trubarjevi, iz katoliške dobe, zgodovinska besedila iz 16—18. stol. sploh, včasih s posebnim ozirom na glasoslovje.]

Tudi ali morda celo predvsem v območje zgod. slovnice grede seminarji iz zgodovinske dialektologije in razlage zgodovinskih narečnih besedil. [Na prehodu k seminarjem iz moderne dialektologije so morda seminarji, kot so Dialektični teksti, Interpretacija dialektičnih tekstov, Čitanje in razlaga dialektičnih tekstov. Obravnavo modernih narečnih besedil pa razodevajo seminarji z naslovi Moderni slovenski dialektični teksti, Moderni slovenski dialekti, Vaje v moderni dialektologiji.]

Samo dvakrat se je v Ramovševem seminarju obravnavala problematika slovenskega knjižnega jezika[: Razlaga knjižne slovenščine po jezikovni strani (1921/) in Slovenski knjižni jezik (1927/28)]. V tem zgodnjem času so edino krat prišli na vrsto tudi Referati in kritike novejših slovenističnih del. 1933/34 so bile na vrsti tudi Lingvistične in fonetične vaje.]

Iz pregleda teh predavanj in seminarjev se vidi, da se Ramovš nekaterih delov slovnice in plasti jezika sploh ni dotikal: tu je predvsem problematika besed,

besedotvorja, skladnje (s stavčno-fonetičnimi in stilističnimi implikacijami vred), posebno očitno pa je [dosledno neupoštevanje]* knjižnega jezika. Na kratko bi se dalo reči, da Ramovš ni obdeloval — če izvzamemo besedni naglas — nič takega iz slovničnega ustroja jezika, kar presega glas in oblikoslovni morfem.

[Poleg slovenističnih predavanj je v letih 1919/20 in 1920/21 imel Ramovš tudi predavanja iz indoevropske primerjalne slovnice.]

Podobno kot Nahtigal je tudi Ramovš večino tega, kar je predaval, tudi objavil, včasih še preden je kako snov predaval. Za Ramovša so značilne raziskovalne razprave predvsem v mlajši dobi, nekaj pa tudi v poznejši. Med njimi se odlikujejo *Slovenische Studien* 1918, 1920 [13]**, pisane že kot uresničevanje načrta o zgodovinski slovnici slovenskega jezika. Druge razprave so: Delo revizije za Dalmatinovo biblijo, 1918 [(15)], O slovenskem novoakutiranem *ò*, 1921 [(36)], K poznavanju praslovanske metatonije, 1923-24 [(55)], O prvotnih južnoslovenskih substitucijah za balk.-lat. *k, g* pred *e, i*, 1926-27 [(66)], Razvoj praslovenskega *ê* v slovenskih dolgih zlogih, 1927 [(67)], Karakteristika slovenskega narečja v Rezijski, 1928 [(76)], O premiku akcenta v tipih *zvêzdà, ženà* in *maglà* v slovenskem jeziku, 1929 [(126)], Razvoj skupin *v^h, v^b* v slovenskem jeziku, 1932 [(136)], Über die Stellung des Slovenischen im Kreise der slavischen Sprachen, 1932 [(137)], Kratka karakteristika slovenskega narečja na Dolenjskem, 1933 [(138)], K razvoju *h* in *h̄* v slovenskem jeziku, 1937 [(150)], K naglaševanju slovenskih pridevnikov, 1940 [(157)], Fonetična vrednost praslovenskega *ê*, 1944 [(161)], Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov, 1950 [(175)].

Med temi razpravami sta komaj dve dialektološki. Sicer pa je Ramovš veliko svojih moči posvečal sistematizaciji in dopolnitvi dotlejšnjega znanja iz zgodovine slovenskih jezikoslovnih dejstev in o slovenskih narečjih. Ta trud je bil kronan v dveh knjigah njegove Historične gramatike slovenskega jezika: II, Konzonantizem, 1924 [(58)], VII, Dialekti, [(143)] 1935. Dialekte je pripravljala Dialektološka karta slovenskega jezika, 1931 [(135)]. Tretja Ramovševa znamenita knjiga je Kratka zgodovina slovenskega jezika I, 1936 [(147)], Brižinski spomeniki pa so izšli 1937 [(151)]. [Vokalizem kot I del Historične gramatike slovenskega jezika (1930-31) (25)] in Morfologija, 1952 — oboje so izdali njegovi slušatelji, prvo knjigo opalografsko — kakovostno ne dosejata ravni Ramovševih redno izdanih knjig.]

V Kratki zgodovini slovenskega jezika je najpomembnejše poglavje rekonstrukcija glasoslovne podobe prvotne slovenščine na podlagi zapisov starih slovenskih imen in besed [(poglavje O prvotni slovenščini)]; druga poglavja [, tj. Položaj slovenščine v krogu slovanskih jezikov, Razčlenjenje slovenskega jezika in Vokalizem,] pa si je Ramovš pripravil že z zgoraj naštetimi razpravami in knjigami. V konzonantizmu je v precejšnji meri razen na imenovanih razpravah gradil še na svojih etimoloških drobcih in krajših delcih, v Dialektologiji pa je pomembna predvsem razčlenitev na narečne baze in manjše enote. Pri vseh delih, tudi pri Brižinskih spomenikih, je treba še enkrat opozoriti na izredno sistematizacijsko in izpopolnjevalno silo Ramovševega jezikoslovnega duha.

* Izpuščeno zamenjano s *skromno upoštevanje*.

** Prim. njegovo bibliografijo v SR 1950, str. 446—458.

Tako Nahtigal kot Ramovš sta s svojimi predavanji, vajami in objavami oblikovala profil strokovnjaka, ki naj bi se z jezikom ukvarjal predvsem znanstveno. Problemov praktičnega jezikoslovja se je Ramovš dotikal le ob robu, posebno v mlajši dobi zlasti v kritikah. [Posebno Ramovš je tudi s svojo personalno politiko na fakulteti dosegel, da znanstveno proučevanje ni zajelo vseh strani jezika niti ne vseh njegovih zvrsti.] Oba profesorja* sta vzgajala predvsem glasoslovca, oblikoslovca in akcentologa, zlasti Ramovš ne tudi sintaktika, besedoznanca, sinhrono usmerjenega jezikoslovca sploh in zgodovinarja knjižnega jezika. Jezikoslovnega praktika je Nahtigal skušal oblikovati z lektorati, posebno za ruski jezik, Ramovš na kaj takega vse predolgo ni mislil. [To pri njem pravzaprav ni čisto razumljivo, saj se je sam, posebno v predljubljskem obdobju, v kritikah razodeval tudi kot zainteresiranec za vprašanja knjižnega jezika. Le položaj edinega univerzitetnega profesorja slovenskega jezika ga je silil sodelovati tudi* v SP 1935 (in enako v SP 1950). Oba prva naša velika profesorja sta se izločila iz avantgardnega toka v razvoju modernega jezikoslovja s tem, da nista ne sprejela ne posredovala fonološkega in sploh strukturalnega obravnavanja jezikovnih dejstev, čeprav sta se k strukturalni obravnavi jezikovnih dejstev deloma nagibala. Pri Nahtigalu si je te pomanjkljivosti v večji meri mogoče razlagati s starostjo, pri obeh pa tudi z izvrševanjem velikih del, ki bi ob sprejetju novih pogledov na jezik ostala bolj nedokončana, kot so. Da sta Nahtigal in Ramovš moderno usmerjenost tolerirala pri drugih, dokazuje njuno razumevanje za jezikoslovna modernista, kakršna sta A. Isačenko in R. Mikuž. [Ko bi ga bila bolj pospeševala, bi bil njun vpliv tudi na mlajšo generacijo ljudi, ki se ukvarjajo z jezikoslovjem, brezdvomno koristnejši, in to ne bi bilo v škodo slovanskemu jezikoslovju sploh.]

Upravičeno je domnevati, da so se Nahtigalovi in Ramovševi diplomanti strokovno in metodološko gibali v mejah znanstvenega in metodološkega lika njunih predavanj in seminarja (ter seveda objav), kolikor si niso v kakšni drugačni šoli tega profila sami bolj ali manj dopolnili ali spremenili. Učitelja sama sta spopolnjevanje znanstvenih aspirantov med svojimi študenti in diplomiranci podpirala s tem, da sta se uspešno potegovala za štipendije na zahodu in v slovanskem svetu. Podpirala sta kandidature A. Bajca za spopolnitev v romanističnih študijah v Rimu in Florenci, J. Šolarja, (ki pa si je sam omogočil bivanje v Parizu), asistenta R. Kolariča v Pragi, Franca Tomšiča na Poljskem, Bezlaja na Češkem. Ramovš je predlagal tudi kake 4 naloge za svetosavsko nagrado.]

Doktorirali pa so ljudje samo pri Ramovšu: Bajec 1921 (prvi slavistični doktor ljubljanski), Kolarič in Rupel 1923, Tomšič 1930, Bezlaj 1939, Logar 1941. Bajec iz obravnave naglasnega pojava v rezijanščini, Kolarič in Logar iz dialektologije, Rupel in Tomšič iz obravnave starih literarnih spomenikov, Bezlaj iz fonetike. [Med temi disertacijami je dosegla knjižno izdajo — in je gotovo tudi najpomembnejša — Bezlajeve, druge pa so bile natisnjene v obliki daljših ali tudi zelo kratkih razprav, Kolaričeva pa sploh ne.]

Ramovševa in Nahtigalova predavanja in seminarji so sooblikovali strokovni lik tudi vseh drugih slavistov, ki so dosegli naslov doktorja filologije: J. Rigler

* Dodano Nahtigal in Ramovš, *oblikovanje strokovnega in metodološkega lika v predljubljskem obdobju*.
 † Izpuščeno zamenjano s čeprav je kot univ. prof. slov. sodeloval v SP 1935 kot soavtor.

(dialekti, 1961), Janko Jurančič (kajkavski spomenik, 1962), Jože Toporišič (stilistika, 1963), Breda Pogorelec (veznik, 1964), Tinka Orožen (zgodovina pomena futuralnih oblik, 1966).

[Ljudje, ki so slovenistiko gojili poljudnoznanstveno (pisci učbenikov), so se v marsičem šolali pri Brezniku, pisici srbskohrvatskih učbenikov (npr. Rupel in Jurančič) pa tudi pri Stojičeviću. Poleg omenjenih so v javnosti bolj ali manj tvorni (ali pa so bili) še naslednji bivši Ramovševi in Nahtigalovi slušatelji (navedeni po abecedi): Tine Debeljak, Franc Jakopin, France Jesenovec, Cene Kopčavar, Rado Lenček, Lino Legiša, Janez Logar, Mirko Mahnič, Joža Meze, Stane Mihelič, Janko Moder, Vilko Novak, Vlasta Pacheiner, Stane Suhadolnik, Rozka Štefan, Božo Vodusek.]

Tretji ožak ljubljanske jezikoslovne slavistike, Aleksandar Stojičević, je predaval tudi slovstvo. Jezikoslovno je v predavanjih obravnaval sodobno in zgodovinsko slovnico srbskohrvatskega jezika: glasoslovje, oblikoslovje in skladnjo. Taki cikli so se zvrstili šestkrat. Med Stojičevićevimi predavanji so za slovenista utegnili biti pobudna predavanja iz sintakse, med drugim zloženega stavka, pa še glagolske oblike in njih pomen v srbohrvaščini ter sintaksa sklonov, ker se to v okviru slovenistike sploh ni gojilo. Posebnost med Stojičevićevimi predavanji je Klasifikacija samostalnikov v srbohrvaščini in slovenščini. Redko je predaval tudi o pravopisu, naglasu in kvantiteti in o problemih knjižnega jezika.

V Stojičevićevih seminarjih in proseminarjih so se brale seminarske naloge, predvsem pa stara srbska in hrvatska književna dela [: Gorski vijenac, Judita, Suze sina razmetnoga, Osman, Dubravka, Novela od Stanca, Življenje Simeona Nemanje, Dundo Maroje, Življenje sv. Save, Zbornik arhiepiskopa Daniela, sploh srednjeveška biografska literatura in Monumenta serbica —] vedno z jezikovno razlago. Posebnost je bila obravnavanje čakavskih besedil, Daničičevih spisov, med vojno in po njej pa problemov srbskohrvatskega knjižnega jezika.

[Raziskoval in pisal je Stojičević sorazmerno malo (kake 3 članke), še pred namestitvijo v Ljubljani. Resnična razprava je le knjiga Značenje aorista i imperfekta u srpskohrvatskom jeziku (1951); 1927 pa je soizdal Serbokroatisches Le-sebuch.]

Anton Bajec je, večinoma v dveletnih ciklih, izpredaval snov slovenske opisne slovnice: glasoslovje, oblikoslovje in skladnjo. Večkrat je predaval tudi slovensko pravorečje in pravopis, sorazmerno kmalu pa obširno še slovensko besedotvorje [(včasih tudi za 3. in 4. letnik)], pa še besedoznanstvo [pod naslovom tujke in izposojenke]. V primerjavi z drugimi slovanskimi jeziki je predaval o slovenskih predponah, pa tudi opisno slovnico na zgodovinski osnovi in uvod v zgodovino slovenskega knjižnega jezika. Zgodovino jezika, primerjave s slovanskimi jeziki in (izjemoma) opisno fonetiko je predaval zlasti med Ramovševo obojeleostjo in v času po njegovi smrti, ko je bila Ramovševa stolica le provizorično zasedena.]

V seminarju je gojil pravopis in pravorečje, skladnjo, imel prevodne vaje, bral in razlagal Brižinske spomenike, stiški rokopis, protestantska besedila, posebno

Trubarjev katekizem; izjemoma je imel tudi dialektološke vaje in govoril o pouku slovenske slovnice [(iz tega se je nato razvila metodika slovenskega jezika, ki so jo po vrsti predavali Joža Mahnič, Stane Mihelič, Viktor Smolej, sedaj pa Janez Sivec). Zdi se, da se je za Bajca v seminarju prvič obširneje in sestavno govorilo o Škrabčevem in Oblakovem slovenističnem delu.]

Bajec je sicer prvi slovenistični doktor ljubljanske fakultete, a se je nato dalj časa pripravljajl za romanistično znanstveno pot [zaradi personalnih razmer na ljubljanski fakulteti.] K slovenističnemu delu ga je pritegnila izdaja novih slovenskih čitank in slovnic od 30-ih let dalje, [drugega slovenističnega pa pred vojno ni pisal skoraj nič]. Hitro se je razvil šele, ko je prišel za učitelja na fakulteto. V sorazmerno kratkem času je podal v treh knjigah in nekaj razpravah in člankih Slovensko besedotvorje, nekako dopolnilo Ramovševi Hist. gramatiki. Hkrati je v obširni kritiki Išačenkove teze o Brižinskih spomenikih branil slovenistične poglede nanje, zatem pa še koncept Slovenskega pravopisa 1950, katerega eden sodelavcev je bil. [Svoje spoznavanje slovenskega knjižnega jezika si je poglobljajl tudi kot lektor v SNG (to ga je sililo k razmišljanjem o pogovornem jeziku) in je postal nekak patriarh slovenskega knjižnega jezika po Ramovševi smrti, zlasti tudi, ko je bil 5 let urednik jezikoslovnega dela Jezika in slovstva. Tu je med drugim objavljajl tudi svoje besedoznanstvene članke in spregovoril tudi o purizmu.]

[Preden je zapustil fakulteto, je Bajec pripravljajl še izid SP 1962, pozneje pa branil njegovo odločitev v zvezi s pisavo tipa *bravec*.

Skušajl si je vzgojiti asistente (Rigler, Kranjec), redno namestiti pa je mogel le B. Pogorelec. Bil je v doktorskih komisijah vseh štirih povojnih slovenističnih jezikoslovnih doktorjev (Rigler, Toporišič, Pogorelec, Orožen.)

Po Bajčevem dokončnem odhodu s fakultete je večji del snovi slovenskega knjižnega jezika začel predavati Jože Toporišič. Tečajji so običajni: glasoslovje, oblikoslovje, skladnja, besedotvorje, stilistika. Predavanja spremljajl tematično vzporedni seminarji, v prvem letniku s posebnim ozirom na pravorečje in (deloma) pravopis, v drugem pa na odprta vprašanjja vse slovenske slovnice. [(Prvi seminar je občasno vodila T. Orožen.)]

Predavanja iz zgodovine knjižnega jezika je 1964/65 po Bajcu in Tomšiču prevzela Breda Pogorelec [(ki je pred tem, od šol. leta 1960/61) vodila vaje iz slovenskega pisnega in govornega jezika)]. Razen tega predava izbrana poglavjja skladnje in stilistike (te tudi v smislu umetnostnih formacij). Seminarске vaje k temu so iz problematike knjižnega jezika in stilistike.

[Kakor kažejo njegove objave, se J. Toporišič pri svojih predavanjih lahko opira na lastna dognanjja v slovenski fonologiji (posebno distribucija glasov in naglasov), oblikoslovju (nauk o morfematiki in paradigmah), skladnji glagolskih oblik, prostega in zloženega stavka, na področju naglasa, stavčne fonetike in stilistike: prim. knjige Slovenski jezik (1961), Pripovedna dela F. S. Finžgarja (1964), Slovenski knjižni jezik 1—3 (1965, 1966, 1967); sorazmerno številne razprave v strokovnih publikacijah, zbornikih; poljudnoznanstveno nastopa na radiu, v strokovnem in dnevnem časopisju, kjer skuša nove poglede na jezik širiti med najširše sloje.

B. Pogorelec se pri predavanjih iz skladnje lahko opira na svojo disertacijo (neobjavljeno) in še na nekaj člankov, pri stilistiki pa na interpretativne sonde v slovenskem leposlovju, v zadnjem času še na članke o stilistiki v Delu. Predavala je tudi na radiu in televiziji.]

Po Ramovševi smrti (deloma pa že prej) je zgodovinsko slovnico slovenskega jezika predaval Rudolf Kolarič; pozneje je predaval tudi o narečjih. Iz obojega je imel tudi seminar. Pri tem se je v zgodovini jezika lahko opiral na Ramovševa dela (sam je pisal le o nosnih samoglasnikih v prvotni slovenščini), v dialektologiji pa nekaj bolj tudi na svoje lastno delo [: doktorat, Središka govornica in srednje prleški govor, Slovenska narečja na Štajerskem, Slovenska narečja). Sicer dovolj številni članki iz problematike slovenskega knjižnega jezika mu pri zgodovinski slovnici in dialektologiji niso mogli biti v pomoč.]

Za Kolaričem je Ramovševo delo na stolici slovenskega jezika prevzel Tine Logar. Predavanja ima po Ramovšem vzorcem iz slovenskega vokalizma in konzonantizma ter oblikoslovja. Predavanja o naglasu povezuje z razvojem slovenskega vokalizma. Poleg tega predava tudi o slovenskih narečjih, včasih pod naslovom slovenska dialektologija. [Predavanja spremljajo seminarske vaje, označene tudi kot razlaga zgodovinskih in narečnih besedil in branje nalog.]

V svoji znanstveni dejavnosti je Logar skoraj izključno dialektolog od disertacije sem. Ima okrog 35 glavnih dialektoloških razprav in člankov, zlasti v ciklu Dialektološke študije v SR, posamezne stvari pa tudi drugod. V teh razpravah je mestoma močno spremenil zemljepisno podobo Ramovševih Dialektov, zlasti v severo-zahodni Sloveniji, Beli Krajini, na srednjem Štajerskem, v Savinjski dolini, na Pohorju in v Dravski dolini, na zgornjem Gorenjskem; v mnogem te študije odkrivajo tudi drugačno strukturo obravnavanih narečij (npr. v vokalizmu ali oblikoslovju), prinašajo pa tudi sorazmerno veliko novih oblikoslovnih, glasovnih in naglasnih potez. Svoja predavanja iz slovenskih narečij bogati z dialektološko analiziranim gradivom, ki se mu zbira kot glavnemu delavcu za jezikoslovni atlas slovenskih narečij. — Zgodovinski del svojih predavanj in vaj Logar lahko podpira z nekaterimi svojimi glasoslovnimi, oblikoslovnimi in naglasnimi zgodovinskimi dedukcijami iz stanja v sodobnih narečjih; te dedukcije so pomemben prispevek k zgodovini razvoja slovenskega jezika.

Na stolici za slovansko filologijo je Nahtigalu najprej sledil Z. Bizjak. Predaval pa je prekratko, da bi bil mogel zapustiti trajnejšo sled v liku slovenskega jezikoslovca. [Sicer pa je imel le nekaj znanstvenih izkušenj bibliografske narave, svoje znanje ruskega jezika pa je kot soavtor prispeval Slovensko-ruskemu slovarju (1947) in učbeniku Pervyj šag.]

[Bizjaku]* je sledil Franc Tomšič. V glavnem je predaval le staro cerkveno slovanščino, in sicer tudi njeno rusko in južnoslovansko redakcijo. Po Nahtigalovem zgledu je imel še izbirna poglavja iz slovanske primerjalne slovnice ter zgodovino slovanske filologije. [Pred svojo prekvalifikacijo v honorarno

* Izpuščeno zamenjano z Nahtigalu.

moč fil. fakultete (učni načrt je zelo skrčil število predavalnih ur iz stsl.) je predaval še zgodovino slovenskega knjižnega jezika.]

Pred nastopom na univerzi ga je za predavatelja stare cerkvene slovanščine usposabljal kratek oris starocerkvenoslovenskega jezika s čitanko (knjižna izdaja), da pa se je potem s stsl. ukvarjal tudi znanstveno, priča razprava *Vita Methodii* in izdaja stsl. spomenika (*Textus Slavicus vitae Constantini et vitae Methodii*). [V času, ko je bil na ljubljanski univerzi, pa je napisal nekaj slovenističnih razprav in člankov, zlasti iz zgodovinske slovnice. Po njegovem odhodu z ljubljanske fakultete je po vsem videzu izgubljen edini kolikor toliko tvoren, sicer pa dober poznavalec* stare cerkvene slovanščine. Njegov asistent se je namreč tudi preorientiral s stare cerkvene slovanščine na zgodovino knj. slov. jezika.]

Že za Tomšiča je primerjalno slovensko jezikoslovje eno leto honorarno predaval Fran Bezljaj, po stalni namestitvi pa sploh odgovarja za stolico primerjalnega slovanskega jezikoslovja. V tem svojstvu predava primerjalno slovnico slovanskih jezikov [(kot se vidi iz let 1959—1964, glasoslovje, sintakso in besedotvorje) in ima v zvezi s tem seminar.

Svoje poznavanje medslovanske jezikovne problematike je Bezljaj razodeval v razpravi Doneski k poznavanju glagolskega aspekta in v poročilih in recenzijah slavističnih del, sicer pa predvsem v svojih imenoslovnih knjigah, razpravah in člankih: *Slovenska vodna imena, I in II*, *Stratiografija Slovanov v luči onomastike*, *Predсловanski ostanki v slovenščini*, *Eseji o slovenskem jeziku*.

Bezljaj predava kot pomožna predmeta še splošno fonetiko in uvod v slovansko jezikoslovje [(pod različnimi naslovi)]. Pri prvem se lahko opira na lastne raziskave artikulacijske fonetike (knjiga *Oris slovenskega knjižnega izgovora*), pri drugem pa na svoje pisanje o Nahtigalu, Ramovšu, Baudouinu de Courtenay, Petru Skoku, deloma pa tudi še na svoje lastne programske članke (npr. *O nalogah slovenistike*, *Problematika slovenskega etimološkega slovarja*).

Iz Nahtigalove stolice slovanske filologije so se zmeraj jasneje kazali obris novega samostojnega predmeta — ruščine. Neposredno pred 2. svetovno vojno je že imela svojega docenta, po vojni pa je v precejšnji meri osredotočil nanjo svoja predavateljska prizadevanja R. Nahtigal. Po njegovem odhodu je imel tečaje iz zgodovine ruskega knjižnega jezika in zgodovinske slovnice, nekaj tudi iz stilistike, *N i k o l a j P r e o b r a ž e n s k i*.

Preobraženski o jeziku znanstveno skoraj ni pisal [(prim. le *Russkie i slovenskie odnosostavnye predloženija*)], bil pa je dober reproduktivec ruske znanstvene misli, četudi metodološko malo spreten. Zelo dobro je poznal rusko in slovensko besedišče, zlasti tudi fraze, in znal stilistično ocenjevati. [Bil je eden glavnih sestavljavcev rus.—slov. in slov.—rus. slovarja in učbenikov ruščine (*Pervyj šag, Ruska vadnica za nižjo stopnjo*).]

Za Preobraženskim predava Franc Jakopin vse dele ruske slovnice (fonetika, oblikoslovje z besedotvorjem, skladnja, naglas), pa še zgodovino ruskega

* ... edini kolikor toliko tvorni, sicer pa dober poznavalec stare cerkvene slovanščine zamenjano z edini tvoren dober poznavalec stare cerkvene slovanščine pri nas.

jezika, izjemoma tudi vzhodnoslovanske jezike sploh. Poleg tega ima redno tudi seminarske vaje. Predavanja se le izjemoma opirajo na [predavateljjeva] lastna raziskovanja ruskega jezika, sicer pa so — sodeč po Jakopinovi slovnici ruskega jezika za srednje šole in nekaterih mlajših razpravah — rusko-slovensko primerjalna. [Več kot o ruščini (prim. še njegov slovensko-ruski slovar) je J. pisal o slovenskem jeziku (glasoslovje, naglas, besedje); podal je tudi očrt slovenske slovnice v učbeniku slovenščine za tujce.]

Janko Jurančič je kot naslednik A. Stojičevića najprej predaval predvsem zgodovinsko slovnico srbskohrvatskega jezika (glasoslovje in oblikoslovje), pozneje pa tudi slovnico sodobnega jezika, v tem okviru tudi skladnjo. [V seminarju je sprva bral stare in starejše tekste.]

Svoja predavanja iz zgodovinske slovnice lahko bogati s spoznanji svoje natisnjene disertacije Kajkavsko narječje kao književni jezik u djelima Tita Brezovačkoga in iz sinhronih razprav o leksikalnih razmerjih med slovenščino in srbohrvaščino. Pri primerjalno uravnanih predavanjih o srbohrvaščini pa se lahko opira na svoja priročnika: Južnoslovanski jeziki in Slovenački jezik, gramatika za Srbe i Hrvate. Izdal je zanesljiv srbskohrvatsko-slovenski slovar in po Rupilu skrbi za učbenike sh. jezika na Slovenskem [(9 enot.).]

Lektorati na slavistiki so predvsem pomožnega značaja: služijo praktičnemu obvladanju jezika, [ločijo pa se med sabo po tem, da imajo eni lektorski jeziki tudi učitelje znanstvenega ali predavateljskega ranga (srbohrvaščina, ruščina).] drugi pa le občasno ali sploh ne (makedonščina, slovenščina, češčina, poljščina)]. Lektorat slovenskega jezika (Hermina Jug-Kranjec) je sploh namenjen le tujcem in nima nobene zveze s slov. jezikom kot študijskim predmetom.]

Lektorati so načeloma reproduktivne narave. Razen lektorjev za srbohrvaščino (Brozović, Kalenić) lektorji [(tudi v zvanju predavatelja)] na slavistiki nikoli niso znanstveno raziskovali jezika, ki so ga poučevali (od gostujočih slovanskih lektorjev pa so izjema nekateri Poljaki*). Lektorati so navadno večstopenjski [(I, II, III)]. Višje stopnje se včasih približujejo reproduktivnim znanstvenim predavanjem ali pa so literarnozgodovinske. Narava dela — še bolj pa ustaljeno izročilo — sili k primerjalni diferencialni učni metodi. Tipična podoba slovanskega lektorata je razlaga slovnice + branje in razlaga besedil, kar hoče slušatelja usposobiti za razumevanje strokovnih in leposlovnih besedil, modernejša pa branje in razlago besedil zamenjuje s konverzacijo oz. sploh postavlja na prvo mesto — vsaj na začetku — direktno konverzacijsko metodo in sistematizacijo slovnčnih značilnosti. Izvrševanje čisto praktične učne naloge in poučevanje sestava knjižnega jezika je večinoma personalno združeno, le da v ugodnih pogojih (prim. poljščino, ruščino) prvo krepi ali dopolnjuje delo lektorja, ki mu je določeni tuji jezik materni ali skoraj materni. Lektorati zahodnih slovanskih jezikov nadomeščajo ali dopolnjujejo redna učiteljska predavanja iz te problematike.

[Lektorsko delo na univerzi bi načeloma moralo dozoreti do učbenika tujega jezika za Slovence. To se je tudi uresničilo v lektoratu ruskega jezika (Preobra-

* Že potem, ko je bil ta rokopis oddan, je pokazala znanstveno zanimanje za slovenski jezik tudi ruska lektorica A. A. Bronskaja.

ženski, Tominšek) in poljskega (Štefan in Łaciak), ne pa tudi češkega in slovaškega (Burian, Bezlaj, Urbančič — Smolej). Prav tako ni nastal učbenik srbsko-hrvatskega jezika] (Brozović, Kalenić) in makednoskega (Ristovski, Stefanija). Za sh. in mak. jezik sta taka učbenika nastala v Zagrebu.]

Precejšnje število lektorjev je bilo strokovno (in znanstveno) usmerjeno literarnozgodovinsko (Burian, Štefan, Smolej, Ristovski, Preobraženski). Od znanstveno usmerjenih lektorjev je Brozović raziskoval sh. narečja in knjižni jezik in bil tudi teoretično zainteresiran, Kalenić pa stilistično in srbohrvaško/slovensko primerjalno. B. Urbančič (sedaj predavatelj) je v več razpravah, člankih in kritikah uveljavljal na Slovenskem poglede moderne jezikoslovne češke šole na izbiro besed in oblik [(prim. O kriterijih pravilnosti, razprava o *bravcu*, prikazi SP 1960 ipd.) ter urejeval Jezik in slovstvo. Od lektorjev gostov je znanstveno raziskovalno prispeval slovenistiki le Lubaš. J. Zor je imel na televiziji tečaje ruščine. — Brez publikacijskega sledu je ostalo delo Buriana, Hesapčieva in Jakovenka; Smolej pa se udejstvuje kot slovstveni zgodovinar in prevajalec iz slovaščine.

Asistent je že per definitionem bodoči učitelj. Od asistentov slavističnega oddelka v Ljubljani je doslej uradno znanstveno učiteljsko stopnjo in redno nastavitev dosegla le B. Pogorelec (znanstveno stopnjo pa poleg nje le še R. Kolarič in T. Orožen), drugi pa so bodisi z doktorati (Kolarič) bodisi brez njega (Bizjak, Jakopin) dosegli le uradni status predavatelja, še drugi pa so se odgubili (Sovre, Hajnšek). Razen priprave na bodoči učiteljski poklic je asistentom naložena še dolžnost pomagati pri seminarskih vajah (ali jih celo voditi). Tako delo so od časa do časa opravljali Bizjak, Jakopin, Sovre, Pogorelec, Hajnšek in Orožen.

Publicistično je jezikoslovni asistent ljubljanske fakultete tako znanstveno kot poljudnoznanstveno malo aktiven (čeprav so trije izmed njih dosegli doktorski naslov). Vse govori za to, da asistentura ne spodbuja preveč k publicistični dejavnosti. Vsaj deloma so temu vzrok profesorji, ki so si asistente izbirali, posebno pa tudi dejstvo, da je s konkretno personalno politiko bilo onemogočeno med njimi kakršnokoli tekmovanje bodisi v znanstvenem izpopolnjevanju bodisi v znanstveni ali poljudnoznanstveni publicistični dejavnosti.]

Dejansko merilo za tvornost in živost slavističnega oddelka filozofske fakultete je delež tega oddelka v celotnem znanstvenem in poljudnoznanstvenem proizvodu slavistike na Slovenskem (in v svetu sploh). S tega stališča se narekuje okrepitev dejavnosti (in tega, kar jo omogoča) na področju slovenskega knjižnega jezika, zgodovinske slovnice, primerjalne slovanske slovnice, ruskega in srbskohrvatskega jezika — pri vseh teh treh predmetnih enotah še posebej krepitev teoretične podlage jezikoslovnega študija. Okrepitev je torej nujna na vseh področjih, neodložljiva pa je v okviru predmeta slovenskega jezika in jezikoslovne teorije [, če je že normalno (in glede na naše narodno omejene finančne možnosti upravičeno) misliti, da so za znanstveno raven jezikoslovne rusistike in srbohrvatistike vendarle odgovorne matične narodne fakultete na ruskem in srbskohrvatskem narodnem ozemlju. Te okrepitve so nujne seveda le v primeru, če slavistični oddelki kot proizvajalec jezikoslovnih strokovnjakov, hoče zadostiti tako našim domačim potrebam po pedagoških in razisko-

valnih jezikoslovcih kot tudi sodobnemu mednarodnemu profilu (ali profilom) znanstvenega jezikoslovca. Da bi to dosegel, bo moral slavistični oddelek najti vso možno podporo ne le v okviru filozofske fakultete, temveč posebno tudi pri naših oblasteh. Te bi s svojo finančno politiko gotovo morale podpirati zlasti razvoj slovensko narodno pomembnih strok in znanosti. Da med temi je slovenski jezik, menda nikomur ne bo treba šele dokazovati.*

Zapiski, ocene in poročila

ČEŠKO-SLOVENSKI SLOVAR FRANA BRADAČA*

Leta 1967 je bila natisnjena druga, predelana izdaja Češko-slovenskega slovarja. Hvaležnost za to izdajateljsko dejanje morda vendar dovoljuje tudi pomisleke in nekaj pripomb o filološki strani tega dela.

Prva izdaja Bradačevega slovarja je izšla v Ljubljani leta 1929. Ta slovar je bil po obsegu bistveno manjši (315 str.), sestavljen po razmeroma starejših virih, kakor jih navaja avtor sam (*J. Štěpán, Nový kapesní slovník češkoněmecký 1909, J. F. Sumavský, Českoněmecký slovník, 1851, A. Zavadil, Česko slovinský slovník, Dr. J. Herzer a Vojt. Prach, Česko německý slovník, 1916*) in na podlagi lastnih avtorjevih opomb pri prevodih iz češčine.

Pri razširitvi in predelavi te prve izdaje slovarja si je Fran Bradač očitno vzel za podlago razlagalni slovar *Františka Trávníčka Slovník jazyka českého, četrta, predelana izdaja iz leta 1952*. O tem nam priča ne le izbira gesel, temveč pogosto tudi posamezni frazeološki primeri, in sicer ne le običajni, kot npr. *šlapat komu na paty* — komu na prste gledati (552, T 1503), *šlapat si na jazyk* — žužnjati, nejasno govoriti (552, T 1503), *koukati jako sova z nudlí* — čemerno, grdo gledati (520, T 1432), temveč tudi iz starejše frazeologije: *jsem tomu rád* — veseli me (451, T. 1303), *uříznouti* (prav: *uříznouti*) *si kšandu* — osramotiti se (156, T 784), *šlapat si na rozum* — neumno govoriti (ravnat) (552, T 1503) in dandanašnje nerabljene: *být jako racochejl, mít hlavu jako racochejl* — imeti razkuštrane lase (451, T 1302), *nikomu ani cek* — nikomur niti »mu« (31, T 137) in dr. Podobno so tudi razlage nekaterih besed prevodi Trávníčkovih razlag, npr. *radiovka* — *placatá čepice, baret* — ploščata čepica, baret (451, T 1304), *mít na kahánku* — *být ve velikém nebezpečí, blížek smrti* — biti v veliki nevarnosti, biti blizu smrti (125, T 614), *ramenář* — *obojetník, člověk držící s oběma protivními stranami* — obojak, človek ki drži z obema nasprotnima strankama (452, T 1307), *kafenda* — *žena pijící ráda kávu, kafičkářka* — ženska, ki rada kavo pije (»kofetarica«) (125, T 613), *rabicová zeď* — *zdrátěné síť a omítnutá* — ometan zid iz žične mreže (451, T 1302).

Vendar ima razlagalni slovar docela drugo funkcijo kot dvojezični. V razlagalni slovar gredo tudi pokrajinski izrazi, ki jih tudi izobraženi Čeh na splošno ne pozna, s katerimi se sreča enkrat, dvakrat v življenju in jih seveda vidi v slovarju. Zaradi tega je F. Trá-

* Pripombe k razpravi: str. 76: namesto *Učni programi* je prav... načrti; str. 82: 6. in 7. odstavek (ta se nadaljuje na str. 83) se nanaša na podiplomski študij (opozorilo F. Jakopina); str. 118: namesto *Valentina Orožen beri Martina...*; v razpravi se ne upošteva demonstratorji.

* *Fran Bradač: Češko-slovenski slovar, Češko-slovinský slovník, Ljubljana 1967, str. 738.*

níček uvrstil v svoj slovar tudi zastarele besede, arhaične (starinske), narečne, ljudske, redke, posamične in vulgarne (prostaške), seveda pa jih zaznamuje z zvezdico, navaja stilno obarvanost, ekspresivnost, pri starejših ali malo rabljenih besedah pogosto tudi avtorja, pri katerem se taka beseda najde.

Dvojezični slovar, ki naj pomaga razumeti tuja pisana in govorjena besedila, pa ima seveda druge naloge; iz tega pa bi moral izhajati tudi drugačen pristop h gradivu. Fran Bradač je v svoj slovar sprejel velik del Trávníčkovih gesel, vendar brez kakršnihkoli pripomb o stilu in pogostnosti ali starosti besede. S tem je precej zmanjšal možnost praktičnega izkoristka slovarja, ki je sicer dober pomočnik pri branju in pri starejšem klasičnem slovstvu, ni ga pa mogoče uporabiti kot priročnik za aktivno obvladanje današnje češčine.

Brez kakršnihkoli oznak so druga poleg druge razvrščene besede sodobnega knjižnega jezika, ostarele besede, starinske in narečne. Poleg današnjega *jméno* — ime je tudi arhaično *jmě* — ime (124, T 603 kazalka na *jméno*), *junák* — junak; vitez; mladenič in danes že redko ali zastarelo *jonák* — junak, mladenič, *jun* — mladenič, *junec* — junec, junak in *junoš* — mladenič (124, T 607). Podobno je poleg gesla *pradlena* brez kakršnekoli pripombe navedeno tudi staro *pradlí* (oboje navedeno kot perica) (387, T 1231), starejši *oul* — ulj (315, T ne navaja) poleg današnjega *úl* — panj (587, T 1598), *šanda* (546, T 1489) s kazalko na *kšanda* — obramnica; hlačnik, naramnica (156, T 784) koleg knjižnega *šle* — naramnice, hlačniki (552, T 1503). Podobno tudi pogovorno *rajče* — paradižnik (452, T 1306) poleg knjižnega *rajské jablko* — rajsko jabolko, paradižnik (452, T 1306), splošno pogovorno *rajtky* je prevedeno »jahalne hlače« (452, T 1306), knjižnega naziva »jezdecké kalhoty« pa prav tako kot pri Trávníčku ni.

V slovarju Frana Bradača so brez oznake tudi češki izrazi, ki so čisto narečni, npr. *obleč* — obleka, *oblečka* — ženska spodnja obleka (265, T 1056), *okál* — veliko okno (294, T 1084), *žuchla* — blebetač (738, T 1798), *žuchlati* — blebetati (738, T 1798), *žvachel* — žveček (738, T 1798), *krdel* — krdelo, čreda; množica (150, T 757) in drugo.

Podobno tudi izrazi, ki jih Trávníček označuje kot zastarele, npr. *pivodus* — pivski bratec (331, T 1161), *žoldán* — sultan in *žoldánka* — sultanova žena (738, T 1797), *caltá*, *plochý koláč*, *placka*, *vánožka* — povalnik, ploščat kolač; pastila, kroglica (v zdravilstvu); sladkorček (30, T 133), *lelík* — spleten las, kita (167, T 830), *lemeš* — lemež (pri plugu) (167, T 830) in še drugi.

V nekaterih primerih so kot gesla navedene ekspresivne besede ali besede iz splošnega pogovornega jezika, knjižna beseda pa ne — očitno zaradi tega, ker je taka beseda tujega izvora in jo ima v isti podobi tudi slovenščina. Pri človeku pa, ki ne zna dobro češko, mora nastati vtis, da v češčini take mednarodne besede ni, da v njej obstajajo samo češke besede. Tako npr. ni uvrščena beseda *raketa* (T 1306), ampak samo splošno pogovorno češko *rachejtle* — raketa (451, T 1305) in zastarela *rachomejtle* — raketa (451, T 1305). Ni gesla *auto* (T 35), ampak samo splošno češko pogovorno *auták* (pravilno z mehkim *t*) — avto, in danes nerabljeno *autas* (z meh. *t*) — avto (3, T 35).

Tudi prevod pogosto ne zajame stilne obarvanosti posameznih besed; npr. v geslu *káča* (125, T 611) je poleg pomena »vrtavka, volk« (otročka igrača) tudi ekspresivni »bas (gosli)« in »nedobitna blagajna«; ni pa povedano, da se beseda *káča* v tem pomenu pojavlja le v žargonu zločincev (T ima pripombo »v latovščini«). Knjižnega izraza *nedobytná pokladna* pa v slovarju sploh ni. Podobno je tudi ekspresivni *kaťák* preveden z nevtralnimi »lonec za kavo« (125, T 613) itd. Ekspresivnost izgublja tudi frazeologizmi

posel boží — blisk (369, T 1213), *jiti do prčic* — mir dati (391, T 1239) in še drugi. Podobno so tudi češki narečni in zastareli izrazi zelo pogosto prevedeni z izrazi današnje knjižne slovenščine.

F. Bradač, razume se, ne navaja vsega, kar je v Trávníčkovem slovarju; iz bogatega gradiva izbira, vendar ne zmeraj res najbolj posrečeno. Npr. v geslu *šept* — (547, T 1492) navaja poleg drugega neobičajno *šeptmý* — pošepetan (T zaznamuje *), v nasprotju s Trávníčkovim slovarjem dodaja še nerabljen samostalnik *šepťáč* in *šepťák* — »šepetač, šepetalec«, izpušča pa splošno pogovorno *šeptanda* (T 1492). Podobno je med gesla sprejeto nerabljena *kařenda* (125, T 613) — ženska, ki rada kavo pije (»kofetarica«), izpuščeno pa je splošno *kařař* (T 613) in podobno.

Čeprav naj bi slovar obsegal — po avtorjevem predgovoru — tudi izraze današnjega govornega jezika, se ti v bistvu skoraj ne navajajo. Toda prav govorni jezik dela tujcem precejšnje težave, posebno če ne živijo v češkem okolju. Zakaj običajni govorni jezik je na večini ozemlja Čehov ostala splošnopogovorna češčina, ki se od knjižnega jezika razlikuje ne le po glasoslovnih (*ý-ej, é-i, protetični v-*, redko *ú-ou* na začetku besede) in oblikoslovnih spremembah, temveč ima tudi precejšnjo količino izrazov in frazeologizmov, ki jih v knjižnem jeziku ni. Ker pa se neknjižna sredstva zmeraj bolj uveljavljajo tudi v dramah, v filmu, v prozi, pa tudi v pesmih, potrebuje tujec pomoči tudi tukaj. Slovar bi mu moral pomagati dešifrirati tudi dialog govornega jezika, npr.: *Máš prachy? Ne, jsem švorc* (= Maš kaj špage? Ne, sem suh). Knjižno: *Imáš denar? Ne nimam ga.* Glede tega pa Frana Bradača slovar žal ne pomaga. Na str. 387 npr. sicer najdemo izraze *pracháč* in *prachař* ter neobičajno in v Trávníčku navedeno *prachař* in *prachánik* (pravilno *prachárník*) — prevod »bogataš« spet ne podaja ekspresivnosti teh izrazov — ni pa navedena osnovna beseda, iz katere so ti izrazi napravljeni, tj. samostalnik iz splošne pogovorne češčine *prachy* (T 1233). Podobno so tudi v geslu *pásek* (324 T 1236) navedeni pomeni »pas /ček/; progá, trak, plasa« in celo tudi sploh nerabljeno *pásek na krk* — ovratnica (T ne navaja), manjka pa tam dandanašnji splošnopogovorni *pasek* v pomenu »moderno in opazno oblečeni mladenič«, včasih tudi »huligan« (česar pa ne navaja niti Trávníčkov slovar).

V Bradačevem slovarju pa je vrsta izrazov, ki jih v današnji češčini ni in ki jih ne navaja niti Trávníčkov slovar niti prva izdaja tega slovarja (Váša-Trávníček, 1937), pa tudi ne najnovejši Slovar češkega knjižnega jezika, ki ga v našem času izdaja Zavod za češki jezik Češkoslovaške akademije znanosti. Vrste teh besed ni najti niti v 1. izdaji Bradačevega slovarja. To so npr. izrazi *sovač* — sovji samec, *sovka* — mlada sova, adj. *sovový* /poleg splošnega *soví*/ — sovji (520), *opravdovati* — resnico potrjevati (304), *přematenost* — napačnost, nesmiselnost, (402), *přemluvač* in *přemluvítel* — pregovarjalec (402), *radodajný* in *radodárný* — svetovalen (451), *radomluvný* — zgovoren, ki rad govori (451), *radospal* — zaspanec (451), *ceckati* — sesati, cizati (31), *cecní* — sesalen, prsen (31), *požádač* — prosilec, zahtevalec (386), *kadout* — šušmar, mazač (125), *kadidelník* — prodajalec kadila (125) idr. V to skupino spadajo tudi izrazi, ki jih ni v zgoraj navedenih slovarjih in jih je Bradač prevzel iz 1. izdaje svojega slovarja, npr. *žžený* — žgan (378), *žživý* — žgoč, paleč (738), *lehkozbrojný* — lahko oborožen (166), *lehkoživý* — lahkoživ (166), *napadáč* — napadalec (216), *napadlivý* — pozornost zbujujoč (216), *lebosloví* — lobanjeslovje (822), *lebozpytec* — lobanjeslovec (822) in drugi.

Med izdelavo slovarja je avtor do neke mere spremenil način obdelave gesel, v končni redakciji pa gesel ni poenotil. Kot samostojna gesla so navedeni npr. *abeceda, abecedář, abecední, abecedně* (1), *bahenka, bahenní, baheník, bahna, bahnáč, bahnatý, bahněti, bahní, bahnice, bahník, bahnina, bahnisko, bahnití se, bahnitý, bahno, bahnovina, bahnovitý* (5), v isto geslo pa so uvrščeni npr. *váh-a, -ač, -ání, -ati, avě, -avec, -avost, -avý, -ový* (609).

Avtor slovarja bi bil tudi moral pregledati nova pravila češkega pravopisa, ki so v veljavi že od leta 1958 in se po njih piše npr. *sirup*, ne pa *syrup*; z enim, ne z dvema s se pišejo *sací*, *savec*, *sutiny* (528), in drugo. Izrečnih napak je v slovarju sorazmerno zelo malo; tako npr. ni samostalnika *cavyk* — hrup, vrišč, prepir (31), ampak samo množinsko *cavyky* (T 136), ki je pa tudi navedeno v geslu; očitno tiskovna napaka je *plyně* (337) z enim namesto z dvema *n*, *strumek* (s krožcem na *u*) (610) namesto *stromek* in podobno. Napačno zaznamovanje samoglasniških dolžin je sorazmerno redko.

Kaj nam te pripombe povedo o slovarniški praksi in s tem o eventualni novi izdaji tega češko-slovenskega slovarja?

Zastarelih, malo rabljenih ali narečnih besed je v slovarju Frana Bradača čezmerno veliko (prim. npr. str. 30—31, gesla *cabiti* do *cejkati*), iz Trávníčkovega slovarja bi bilo treba izbirati bolj kritično, z večjim upoštevanjem »današnje« (podčrtala F. B.) knjižne in govorne češčine — kakor to sicer pravi v predgovoru avtor sam.

Je pa treba povedati, da v izbiri gesel ta slovensko-češki slovar ni izjema. Drugače dober češko-bolgarski slovar Cvetane Romanské, posebno njena 3. izdaja iz leta 1961, je prav tako pod vplivom slovarja Váša-Trávníčka poln narečnih, krajevnih in zastarelih besed, ki jih na Češkem in Moravskem poznajo samo poznavalci stare češčine ali dialektologije. Prednost tega slovarja pa je, da dosledno navaja stilistične oznake in pripombe o starosti posameznih besed in o tem, kje se pojavljajo.

Trávníčkov slovar obsega tudi razmeroma le majhno količino izrazov današnje splošne pogovorne češčine — toda to ni čudno, saj je bila večina njegovega gradiva zbrana pred več kot 40 leti in torej danes po malem že zastareva. Med drugimi strokami pa tudi slovaropisje (leksikografija) dosega novo stopnjo; dela z veliko zanesljiveje zbranim gradivom in lahko na podlagi bogatih virov presojajo tudi pogostnost posameznih izrazov. Poleg tega mislim, da je prav v češkem — tudi prevodnem slovarju — nujno navajati vsaj najosnovnejše pripombe o stilistični uvrščenosti besed (knjižni, govorni, arhaični, zastareli, narečni), včasih tudi o pogostnosti in starosti besed, kar je nujno zlasti tedaj, če naj bo slovar tudi nekako pomagal za prevajalca; sedaj prevodi posameznih gesel Bradačevega slovarja sicer ohranjajo predmetno vrednost češkega besedja, manj pa njegovo stilistično kakovost.

Čeprav sem se namerno omejila zlasti na pomanjkljivosti Češko-slovenskega slovarja dr. Frana Bradača, ni mogoče prezreti tudi njegovega velikega pomena; ta je zlasti v precejšnjem obsegu dela, v splošno dobrih prevodih, pa še v tem, da brezdvomno precej prispeva k našemu vzajemnemu zblizanju. Le da bi se njegova naslednja izdaja morala bolj prilagoditi današnjemu stanju češčine; s tem bo njegova vrednost še narasla.

Ludmila Novakova
Filozofska fakulteta Praga

SLOVSTVENA ZGODOVINA NA KONGRESU JUGOSLOVANSKIH SLAVISTOV V BUDVI (od 5. — 11. oktobra 1969)

Razpravljanju o literarnozgodovinskih vprašanjih sta bila namenjena drugi in četrti dan kongresa. Osrednja tema prvega dne je bila metodologija slovstvene zgodovine, drugega pa jugoslovanska slovstva, njihovo mesto v evropski književnosti, stiki naših slovstev z evropskimi ter medsebojni vplivi.

Glavni referent prvega dne je bil Ivo Franješ iz Zagreba: O metodologiji slovstvene zgodovine (s posebnim ozirom na hrvatsko). Uvodoma si je zastavil dve vprašanji: 1. Ali ima naše slovstvo in njegova zgodovina poleg ožjega narodnega pomena še kako splošno in ali je preučevanje naših slovstev samo kulturnozgodovinski napor ali pa lahko daje tudi znanstveno in estetsko zadovoljstvo? 2. Ali lahko slovstvena teorija, zgrajena na takih malih književnostih s svojim prispevkom obogati splošno teorijo književnosti? Ali lahko pridemo do še tako skromnih rezultatov, ki jih lahko damo samo mi?

Nato je referent prikazal metode obravnavanja leposlovnih del, od katerih vsaka omogoča pisanje specifične slovstvene zgodovine. Prva je zgodovina oblike oz. vrste. Slovstveno zgodovino je mogoče pisati kot zgodovino posameznih del, njihovega mesta v času, ko so nastala, njihovega mesta v teku stoletij in desetletij, ki nas ločijo od njih. (Kot primera navaja mesto Preradovića danes ter rast in pad navdušenja za Gundulića.) Leposlovnna dela je mogoče preučevati tudi kot snov, gradivo (npr. kako je umetniška resnica sestavni del zgodovinske resnice). Tudi sociologija in ekonomika sta lahko izhodiščni točki literarnozgodovinskega raziskovanja, toda ne umetnost kot socialni pojav, temveč umetnost, ki ji postane socialen pojav navdih, temeljno gibalo. Leposlovje ni nikoli, vsaj prvotno ne, ustvarjalo filozofske sisteme, vendar je slovstvenemu zgodovinarju lahko tudi filozofija izhodišče raziskovanja (filozofski sistemi v književnostih in dobah niso slučajni, npr. Schopenhauer in hrvatski realizem). Slovstvena zgodovina se piše tudi s stališča idejnih in političnih bojov ali vzporedno z zgodovino njenega jezika ali z vrednostno-estetskih stališč.

Naše razmere da še niso dozorele za širšo, celovito sintezo, zato lahko naša znanost zahteva samo uredništvev različnih, v našem položaju utemeljenih raziskovanj leposlovnih del oz. razdobij, saj vsak način obdelave vodi po daljši ali krajši poti do spoznanja umetnostnega pojava, ki ga ni mogoče izolirati od življenja. Po opozoritvi na enostranost pozitivistične kritike ter na drugo skrajnost, celo estetiko, je referent pozval na delo za novo zgodovino književnosti.

Na Frangešev referat se je prijavilo 9 koreferentov. Tvrtko Č u b e l i ć (Zagreb) je govoril o mestu ljudskega pesništva v slovstveni zgodovini in poudaril njeno specifičnost. Menil je, da za preučevanje ljudskega pesništva niso primerna merila slovstvene zgodovine; saj gre za dve poetiki, za dva načina ustvarjanja. Prikazati je treba avtonomni tok ljudske umetnosti in jo tudi avtonomno ter specifično uvrstiti v slovstveno zgodovino. Sveto Petrović (Zagreb) je govoril o stališču sedanjosti in stališču preteklosti v zgodovini slovstev ter postavil tezo, da pri preučevanju slovstvene zgodovine ni mogoče zanemariti narodnega vidika (primerjalna književnost je samo veja narodnih književnosti); pri tem je treba upoštevati pluraliteto ter ocenjevati s stališča sodobnosti, ugotoviti, kaj odloča, da kako delo še živi, da je umetnina, in misliti na to, kaj je treba uvrstiti v zgodovino. Petrović meni, da je izraz jugoslovanska književnost mogoč tudi za preteklost; tudi z današnjega stališča je mogoče obdelati jugoslovanske književnosti s perspektive narodnih književnosti.

Fran Petre (O metodologiji literarne zgodovine s posebnim ozirom na slovensko književnost) je na vprašanje, ali je mogoče slovensko slovstvo in takó tudi druga slovstva malih narodov obravnavati z metodologijo velikih slovstev, ob kratki zgodovini slovenske lirike, ki je rasla zlasti iz ljudskega pesništva (to v velikih književnostih ne živi), s snovjo narodnega boja (tuja velikim književnostim), odgovoril, da je nujno iti v korak s sodobnimi teorijami, vendar posebne značilnosti naše književnosti zahtevajo svojo metodologijo, ki bo veljala za nas in sorodne narode. V koreferatu O »evropskem kontekstu« narodnega slovstva je Ivo Vidan (Zagreb) poudaril in ob mnogih primerih dokazoval, da je pri ocenjevanju jugoslovanskih slovstev treba upoštevati dvoje: priznavanje zvez s tujimi slovstvi in zgledi ter domača, lokalna prizadevanja; metodološki pristop mora biti gibek; upoštevati mora tako genetično analizo kot stilne posebnosti dobe. Ob Krleževem ciklu Glembajevih je pokazal na vzporednice z Ibsenom, z Zolajem, Strindbergom, Saltykovom-Ščedrinom (Geneološki ciklus, nepovnljena usoda družine v določenem času), toda tudi na razlike Krleža po stilu in po odnosu do likov. Nazorno, razumljivo in sprejemljivo je koreferent dokazal, da evropski leposlovnki kontekst ni nekaj pasivnega, ampak je celoten kulturn pojav, obenem pa dokazal, kako postane hrvatski pisatelj (konkretno Krleža) sam kontekst drugim piscem. Popoldne je Dimitrij Vučeno v (Beograd) priložnostno spregovoril o Stjepanu Mitrovu Ljubišu (roj. pred 140 leti v Budvi). Ljubiša je s svojimi proznimi deli našel pot do bralca predvsem s herojstvom in humorjem, prehajajočima v estetsko umetniško vred-

nost; v njih se prepleta romantika (herojstvo, prehajajoče v legendo, intimne slike) in realizem (vizija konkretnega sveta). — Sledilo je še 5 koreferatov; 4 o osrednji problematiki tega dne, Dimitar Š o p o v (Skopje) pa je govoril o Kirilu Filozofu ter avtorju njegovega žitja.

Jože P o g a č n i k (Zagreb, K problematiki preučevanja slovstvenih izrazov) je razpravljaval o dosedanjih pristopih (stilistična kritika, interpretacija, slovstveno-zgodovinska smer), ugotavljal njihove pozitivne in negativne strani ter poudaril, da je slovstvena zgodovina znanstvena disciplina s samostojno metodologijo; le-ta izhaja iz slovstvenih pojavov, utemeljena pa je ontološko. Slovstveno delo je potrjeno tudi aksiološki analizi (vrednotenju), zato ideala objektivnosti in njenih podlag ni mogoče spraviti v enostaven obrazec. Perspektiva slovstvene zgodovine je po referentovem mnenju v tem, da se izvleče iz začaranega kroga interpretacije in iz jalovega zlorabljenja metodološkega izročila. Njene poglavitne naloge so v ponovni utemeljitvi, v ontološkem vprašanju ter v problemu vrednosti in ciljev. To pa bodo mogli uresničiti ustvarjalno nadarjeni in duhovno odprti posamezniki, ki se bodo zavedali teže besed in odgovornosti analize. — Franjo G r č e v i č (Zagreb) je govoril o nekaterih načelnih problemih srbske slovstvene zgodovine. Ugotovil je, da zadnjih 70 let bujnega ustvarjanja srbsko slovstvo nima slovstvene zgodovine. Izrazil je pomislek nad metodologijami Frangeševega referata, saj vsaka zanemari druge vidike. Po njegovem sta sprejemljivi dve: 1. presojeti slovstvena dela v njihovi procesnosti in 2. v njihovem slovstvenem ustroju. Načel je ponovno problem periodizacije, kjer ni dosežen niti minimum enotnosti. Predlagal je izrecno slovstveno periodizacijo, izvenčasovne oznake po idejnih skupnih potezah; še bolj problematično kot 19. mu je 20. stoletje, saj je prevelika časovna razsežnost, da bi bilo lahko eno samo obdobje; sicer pa so različne dežele doživljale tudi iste pojave različno.

Vera A n t i ć (Skopje) je menila, da na kongresih vse preveč teoretiziramo, namesto da bi se lotili konkretnega dela; delo za slovstveno zgodovino jugoslovanskih narodov se namreč od sarajevskega kongresa ni nikamor premaknilo. Nato je referentka nakazala, kakšna naj bi bila jugoslovanska slovstvena zgodovina: iz nje naj veje skupen jugoslovanski duh, obsega naj uvodne poglede evropskega in svetovnega slovstva po temeljiti izbiri (neposredni vplivi, odnosi); slovstvena zgodovina naj podaja zlasti snov, idejo, zgradbo, like, jezikovne in stilistične oznake; zaželeno so tudi kritične pripombe, ocene kritikov, esejistov, pisateljevih sodobnikov pa vse do danes. — Tudi Goce S t e f a n o v s k i, Č e d o C v e t k o v i k' in V o j o J a k' o v s k i so v skupnem referatu poudarili nujnost jugoslovanske pobude in dela za skupno izdajo slovstvene zgodovine. Ugotavljajo veliko stihijo na področju slovstvene zgodovine, ki je privedla do različnih publikacij, od skript, preko čitank, raznih priložnikov do slovstvene zgodovine posameznih narodov. Referenti se zavzemajo za dvojno izdajo slovstvene zgodovine: enciklopedično, ki bi bila za akademske potrebe, in praktično šolsko, ki naj bi temeljila na načelu učni program — učbenik — pouk. Predložili so svojo zamisel: slovstvena zgodovina mora pokazati stik z zgodovinsko-političnimi, ekonomsko-socialnimi, filozofsko-slovstvenimi in teoretično-estetskimi manifestacijami ob bojih, odnosih, razumevanju določene dobe. Taka zgodovina mora temeljiti na materialističnem pogledu na svet, osvobojena bodi dogmatizma, pragmatizma, idealistično-metafizičnega estetiziranja, racionalističnega zaletavanja in predimenzioniranja. Vsak zastopnik posamezne slovstvene dobe naj bo predstavljen kot jugoslovanski pisatelj z narodno pripadnostjo in jezikom, slede naj potem še pokrajinske posebnosti. Tako naj slovstvena zgodovina prikaže jugoslovansko skupnost.

K diskusiji se je javilo več govornikov. Med drugimi so razpravljali o nujnosti ene same metodologije pri izdelovanju slovstvene zgodovine, ki naj se je loti pisati skupina 2—3 ljudi. Predlagalo se je tudi, naj se na prihodnjem kongresu postavi na

dnevni red visokošolski pouk leposlovja (Dragiša Živković), pa tudi problem preučevanja starega slovstva, ki ga ni mogoče ocenjevati z današnjimi merili pa tudi ne z evropskimi.

Ob koncu je referent Frangeš branil raznolikost pristopa, čeprav bi seveda bila idealna ena metodologija pri pisanju slovstvene zgodovine. Potrebno je skupno delo, kajti ena oseba takega dela ne zmore. Vsak rod naj da vsaj en pregled slovstvene zgodovine (tako kot je to pri Slovencih).

Na dopoldanskem delu 4. dne kongresa je imel glavni referat Anton Slodnjak (Jugoslovanske književnosti v dobi romantike, njihovi medsebojni odnosi in mesto v svetovni književnosti). Referent je že v uvodu nakazal stike in odnose med jugoslovanskimi narodi, poudaril je, kaj je Levstiku pomenila srbohrvatska književnost, primerjal Ljubiševega Kanjoša Macedonoviča in Levstikovega Martina Krpana, opozoril na sodelovanje slovenskih in hrvatskih protestantskih piscev, omenil, da južnoslovanska ideja vse od Bohoriča ni zamrla, da sta sodelovala Riter Vitezović in Valvasor, da je Ivan Žiga Popovič imenoval štokavsko narečje klasično narečje slovanskih jezikov. Govoril je še o Kopitarjevem zanimanju za srbsko književnost in srbski književni jezik ter o njegovi želji, da zmaga štokavščina. Po kratkem pregledu in orisu predromantike in romantike v Evropi se je ustavil ob romantiki Jugoslovancev in njeni periodizaciji, ki mu je sicer nasilen, a vendar potreben pedagoško-znanstveni pripomoček. Vse jugoslovanske variante, razen makedonske romantike, gredo v prvo polovico 19. stoletja.

Pri Slovencih, po Slodnjaku, pomeni začetek romantike Kopitarjeva Gramatika 1809 in se sklene z izidom Prešernovih Poezij 1847 oz. petega zvezka Kranjske čbelice 1848. Pri Hrvatih se pričinja nova doba hrvaškega slovstva z Gajevo Kratko osnovo, ali še bolje z Danico 1835, po 1848 pa se tok ustvarjalne zavesti pri najboljših slovstvenikih prevesi v realizem; torej nimajo prav slovstveni zgodovinarji, ki govorijo o hrvaški romantiki vse do 1881. Pri Srbih se po njegovem pričinja romantični val z uporom 1804, konec petdesetih let pa se tudi v srbski književnosti kaže usmeritev v realizem. Pri Makedoncih je zaradi neugodnega položaja, težkih razmer in oddaljenosti od žarišč evropske romantike prišlo do začetkov romantike šele v drugi polovici 19. stoletja. Ob koncu je Slodnjak ugotovil, da je zgodovinska sočasnost narodnoprivrednih in romantično-estetskih pobud na ozemlju slovenskega, hrvaškega in srbskega naroda povzročila v začetku 19. stol. enkratno umetniško idejno sintezo med ljudsko in izobražensko tvornostjo, da so romantična slovstva jugoslovanskih narodov v glavnem revolucionarna in optimistična, da so v njih upodobljene prisrčna človečnost, vseobsežajoča, a vendar naravna in preprosta vernost ter nepodkupljiva in nepremagljiva svobodoljubnost (Prešeren—Mažuranič—Njegoš) ter da so se romantična slovstva jugoslovanskih narodov morebiti med vsemi drugimi slovstvi najbolj organsko prelila v realizem.

Koreferenti (bilo jih je 7) so osvetlili dobo romantike z najrazličnejših vidikov. Đorđe Živanović je govoril o Odmevih poljske in slovaške romantike pri nas. V dobi romantike so pri nas prevajali le Mickiewicza (npr. Vraz Dziade), ideje Kollarja in Štura pa so nam bile mnogo bližje; srbski mladini je bil zlasti vzor Štur. Sodobna srbska mladina je odklonila pesmi Branka Radičevića, ki ni bil Šturov učenec, češ da ni slovenski pesnik, v Beogradu so njegove pesmi celo prepovedali in šele po 10 letih o njem pozitivno sodili. Miroslav Šicel je pod naslovom Problem romantike kot stilske formacije v hrvatskem slovstvu dokazoval, da je hrvatsko slovstvo prve polovice 19. stol. bliže klasicizmu in predromantiki kot romantiki. Ker ni mogoče določiti ene prevladujoče stilne formacije v tej dobi, predlaga zanjo naziv obdobje intergracije raznorodnih sil.

Neposredno o Slodnjakovem referatu je govoril Juraj Martinović (Sarajevo). V nasprotju s Slodnjakom meni, da je vsako naše slovstvo zaradi svojih stilnih in idejnih posebnosti samosvoj organizem, ki širi in bogati skupnost jugoslovanskih slovstev. Te so zlasti izražene v slovenskem slovstvu, npr. v Prešernovem delu, v Kopitarjevih

nazorih in odnosu Kopitarja do Prešernove pesmi. V razvoju slovenskega slovstva od začetka 19. stol. ugotavlja značilno pretrgano črto. Kopitar je sprejel nekatere romantične ideje, hkrati pa nastopal kot nasprotnik romantike. Kontinuiteta prosvetiteljskega prizadevanja in knjižnega programa se razvija od Zoisovega časa do Levstika, ko preraste v njegovem Martinu Krpanu in Popotovanju v varianto slovenskega realizma. V Prešernovem času je le potisnjena ob stran. Zato je referentu doba od izida Kopitarjeve Gramatike do 1830 predromantika, Prešernova doba zrela romantika, dobo od 1848 do 1858 pa mu najustrezneje označuje kriza romantike.

Dragutin Mirković je govoril o Folklori kot izvoru in inspiraciji v umetniškem ustvarjanju srbskih in slovaških romantikov. Vukoman Džaković je dokazoval realističnost Gorskega venca: zgodovinsko dogajanje, čas, kraj, politično ozadje so realistične prvine, prav tako so realistični vsi notranji družbeni faktorji in razmere, tudi konec ni idealiziran, ampak je neizbežna nužnost. — Zadnja koreferentka je bila Cvetana Orandžieva (Skopje).

Referat in koreferat so izzvali živahno diskusijo. Stanko Dvoršak (Zagreb) je namesto Šiclovega »obdobja integracije heterogenih sil« predlagal izraz »hrvatska romantika«. Milivoj Urošević (Srbija) se je strinjal s Slodnjakom, da je romantika 50. in 60. let prepletena z realizmom; takrat je že močno hegeljansko, materialistično teoretično pojmovanje, ki je vplivalo izključno na razvoj realizma. Ob koncu dopoldanske razprave je povzel besedo A. Slodnjak.

Popoldanski del kongresa je obravnaval sovjetsko-jugoslovanske slovstvene odnose med obema vojnama (referat Radovana Lalića, Odnosi med sovjetskim in jugoslovanskimi slovstvi. To je bila bolj bibliografija (po mnenju diskutantov nepopolna), kronološka navedba objav pri nas, obveščanje javnosti o kulturi Sovjetske Rusije, navedba prvih člankov o posameznih sovjetskih avtorjih, prvih prevodov itd. Referat obsega tudi informacijo o pisanju in prevajanju iz književnosti jugoslovanskih narodov v ruščino in še beležko o kulturnem sodelovanju med narodnoosvobodilno vojno. — Milosav Babović je govoril o drami Najezda Leonida Leonova. Prvič so jo uprizorili jeseni 1944 na Visu; tako je prišla v zgodovino naše revolucije in naše kulture. Blaže Ristovski pa je izčrpno dopolnil Lalićev referat s prispevkom o preučevanju makedonsko-sovjetske literature med obema vojnama. (Lalić teh odnosov sploh ni omenil.) Govoril je o celokupnih zvezah Makedonije, ne samo vardarske, ter poudaril, da zveze niso obstajale samo v prevajanju. Po vojni so se odnosi med obema književnostima še poglobili. Koreferat Ristovskega je dopolnil še Vojislav Ilić (Novi Sad) z novimi podatki o prevodih ter sovjetsko-makedonskih vplivih in o delu makedonskega gledališča v emigraciji v Bolgariji. Aleksander Kešić (Sarajevo) je bil mnenja, da bi bilo treba spregovoriti ne samo o pozitivnih, ampak tudi o negativnem vplivu pri ocenjevanju sovjetsko-jugoslovanskih odnosov ter je očital Laliću pomanjkljivosti. Vasilij Kalezić pa je menil, da bi bilo treba razpravljati o teoretično-ideoloških in družbeno-političnih ter praktičnih odnosih. Diskutanta Malik Mulić in Sanko Dvoržak sta polemizirala z diskutanti o smislu in nesmislu vnašanja partijnosti v slovstvu, o prvorazrednih piscih ter o sodbi »deseterazrednih igralcev« (v Najezdi Leonova). Lalić je v zaključni besedi priznal nepopolnosti svojega referata, zlasti kar zadeva makedonsko književnost, in obljubil, da bo v tiskan referat vnesel dopolnitve, ki se mu zde potrebne.

V obeh dneh kongresa, posvečenih slovstvenozgodovinskim vprašanjem, se je zvrstila vrsta zanimivih in dobrih referatov, vrsta problemov in predlogov, sprejemljivih in nesprejemljivih, vendar so mnoga zastavljena vprašanja ostala odprta (metodologija zgodovine književnosti, delo za skupen pregled jugoslovanskih književnosti, periodizacija 19. stol. itd.), mnoga načeta že na sarajevskem kongresu, a tudi sedaj nerešena. Pridružila so se jim le še nova vprašanja. V primerjavi s prejšnjimi kongresi pa lahko ugotovimo, da je razprava potekala na akademski višini, tudi če so se kresala povsem različna mnenja in nasprotni pogledi.

Mira Medved
Pedagoška akademija Maribor

NEKAJ MISLI OB KNJIGI KAKO JE MOGOČE?

Ne nameravam napisati podrobne ocene, ker si posameznih misli, pritrjevalnih, celo navdušenih, in ugovorov, ki so se mi porajale ob branju, nisem sproti zapisoval; rad bi zabeležil le nekaj splošnih vtisov, ki so ostali v meni kot bistvena usedlina Javorškove knjige.

Tehnika pisanja, nizanje neposrednih pomenkov z mrtvim sinom, vsebujočih razmišljanja in izpovedi, v glavnem razumsko, ponekod pa podzavestno pogojenih, docela ustreza obravnavani problematiki. Tudi slog, ki je svojevrsten v svoji domiselni metaforiki, melanholiji, ironiji in grotesknosti, ritmiki in paralelizmih (z grozljivo sugestivnostjo včasih spominja na Baudelaira), je nesporno kvaliteten.

Sodim tudi, da problematika knjige ni ne tako tvegana in ne tako osamljena, da bi morala ostati v avtorju človeško zaprta in ne bi smela priti pred širšo javnost. Podobnih mladostnih tragedij je bilo pri nas v zadnjih letih žal že preveč, in prav je, da se je Javoršek kot oče, mislec in poet lotil pisanja te svoje knjige.

Zavzetost in vztrajnost, s katerima vrta za vzroki sinovega usodnega koraka, sta razumljivi in nas pretresata. Pisatelj so sooča in spopada z vsemi morebitnimi krivci, pogumno jih išče v rodovini, sinu in samem sebi, v izjemnih in težkih okoliščinah lastnega življenja, v zgodovini, leposlovju in duševnosti našega naroda, v posebni duševnosti slovenskega izobraženca ter končno v značilnostih naše dobe in mladega rodu.

Za Javorškovo duhovno podobo, kakor jo spoznamo ob njegovem iskanju vzrokov za sinovo smrt, so zanimiva razna navidezna protislovja, zlasti, kako je ob vsem svojem precej samozavestnem svetovljanstvu krepko zakoreninjen v slovenstvu in kako kljub krivičnemu štiriletnemu zaporu ostaja zvest socializmu in partiji. Vendar se mi zdi, da kot poznavalec in občudovalec tujih slovstev slovensko le prenizko vrednoti in da se tudi sodobno mladino dá vneti za slovensko slovstvo, zlasti za njegove vrhove, ki se lahko mirno merijo s svetovnimi. Glede socializma pa menim, da bomo mladino zanj pridobili prej z njegovimi humanističnimi načeli in konkretnimi dosežki na raznih področjih kakor pa s kultom posameznih osebnosti, čeprav bo še vedno imela odprte oči za nemajhne napake in nasprotja v naši družbi.

Med nadrobnostmi, ki so mi ostale v spominu in mi niso všeč, naj omenim delno zelo neokusen prikaz tistih treh starcev s podeželja in hudo neprimerno oznako sinovih profesorjev na drugem mestu knjige.

Če smem izreči domnevo o vzrokih tragedije, slutim zanjo predvsem dva: avtorjev štiriletni zapor, ženina zgodnja smrt in pisateljeva pogostna bivanja v tujini, zlasti pa ozračje naše dobe in miselnost dela mladega rodu. Iz zgodovine našega naroda in duševnosti našega človeka v zvezi z obravnavano problematiko ne bi mogel izvajati kakih posebnih posledic, kajti sicer bi bili Slovenci narod bolnikov in ne bi bili doslej ničesar ustvarili. Tudi mi ni jasno, kaj naj bi imel, čeprav le posredno, s tragedijo opraviti avtorjev nekdanji prijatelj Edvard Kocbek; precej aktivnih kulturnih delavcev je izšlo iz njegovega kroga, a med njimi ne poznam nikogar, ki bi se zaradi tega počutil duhovno »zakompleksanega« ali »na periferiji«.

Med najboljša spadajo v Javorškovi knjigi prva in zadnja poglavja — v središču knjige avtor preveč govori o sebi, čeprav nikjer brez zveze s sinom — ki zadevajo v živo in so vznemirljiv memento našemu času in družbi. Pozunanjena in zmateralizirana, neodgovorno uživaška, zanikujoča in razkrajalna miselnost naše dobe je videti glavni krvnik znatnega dela mladega rodu. Tej miselnosti so prispevale in še prispevajo svoj usodni delež tudi razmere v slovenski kulturi: prenekateri časopisi in filmi, razni ekscesi v leposlovju, dramski repertoar zadnjih let in modna filozofija absurda, ki so jo nekateri

ne le informativno razlagali, ampak tudi s sugestivno vnemo širili. To filozofijo pisec naše knjige že v začetnih poglavjih razboljen in ogorčen z vso pravico zavrača kot nenaravno in škodljivo, nenaravno zlasti za mladega, v življenje šele stopajočega človeka, pogubno pa posebej za male, ogrožene narode.

Čeprav se torej v marsičem z avtorjem ne strinjam, je njegova knjiga, ne glede na nedvomne estetske kvalitete in izjemno izpovedno pristnost, v bistvu pozitivno dejanje, saj pri vsej osebni bolečini razodeva globoko vero v življenje.

Joža Mahnič
Gimnazija Ljubljana

» VITEZI BREZ MEČA « ALI » BIZNIS JE BIZNIS «

Ob koncu leta 1969 je založba Mladinska knjiga v zbirki Kekčeva knjižnica izdala Viteze brez meča (L'udo Zúbek: Vitezi brez meča; iz slovaščine prevedel Viktor Smolej). O tej knjigi smo se namenili pisati iz dvojnega vzroka: knjiga hoče mladim bralcem omogočiti sprehod po drobcih iz slovstvene zgodovine, obenem pa je prav ta knjiga eden številnih dokazov, na kako čuden način skrbijo naše založbe, da bi dale bralcem knjige po ustreznih cenah.

V Vitezih brez meča pripoveduje avtor o nekaterih najbolj znanih ustvarjalcih tistih knjig, ki da jih otroci po svetu najraje bero: Cervantes, Defoe, Swift, Scott, Cooper, Dumas, Puškin, Beecher-Stowe, Andersen, Dickens, Verne, Twain, Tolstoj, Sienkiewicz in May. Ta izbor je nastal pač glede na knjige, ki jih bero slovaški otroci, slovenskemu otroku pa ustreza samo v grobem. Knjiga je namenjena otroku od enajstega do štirinajstega leta, zato je škoda, da Zúbek ni posvetil več pozornosti Scottovemu Ivanhoeju, Puškinovim pravljicam, v prvi vrsti Pravljici o carju Saltanu, Dickensovemu Oliverju Twistu, nekaterim Vernovim romanom, kot so Petnajstletni kapitan, Otroka kapitana Granta in Skrivnostni otok. Kaj bero otroci na Slovaškem, nam ni znano, toda slovenski otrok bo pogrešal številnejših namigov na omenjena besedila. To pa nedvomno zmanjšuje vrednost slovenskega prevoda.

Zelo prijetno in zanimivo je avtor predstavil bralcem osebnost in delo Alexandra Dumasa, pa tudi osebnosti Cervantesa, Dickensa in Sienkiewicza, medtem ko nas v Defoejevi podobi moti poudarjanje pisateljevih napak ter obenem nepreprečljivo opravičevanje prav teh napak; enako se počutimo tudi v družbi s Karlom Mayem. O Andersenu pripoveduje Zúbek lepo, občuteno, toda tistega, ki je Andersena spoznal že iz Hazardove študije Knjige, otroci in odrasli, Zúbkov Andersen ne bo obogatil.

Slovaški avtor hoče biti v svojih prikazih pisateljskih osebnosti objektivni, zato — ne samo ob Defoeji in Mayu — posveča v življenjepisih po nepotrebnem preveč pozornosti nekaterim neprijetnim lastnostim moralnega značaja, ki pa se zde za nastanek in vsebino leposlovnih del povsem nepomembne. To že kar prisiljeno odstranjevanje idealistične tenčice je neustrezno tudi zaradi tega, ker pisatelj na nekaterih drugih mestih s prav romantično zanesenostjo opisuje idealne osebnosti in idealne odnose, čeprav morda v resnici te osebnosti in ti odnosi niso bili tako idealni (v Andersenovem in Puškinovem življenjepisu in še kje). Motijo tudi nekateri nespreneto povedani stavki, nepazljivo zapisane besede, celo premajhna doslednost. Če k temu prištejemo še napake, ki sta jih zagrešila stavec in korektor, potem se kar težko navdušujemo nad lepoto jezika v Vitezih brez meča.

Le bežno se sprehodimo po Puškinovem življenjepisu, kakor so ga zapisali avtor Zúbek, prevajalec Smolej, korektorica in stavec. Najprej nas pozdravi naslov Dva medvedka, čeprav sledita dva navedka. Jevgenij Onjegin je roman v verzih, ne pa pripovedna pesem ali ep. Puškin je prišel »z dežja pod kap« več kot enkrat. Zúbek nam ne razkrije, zakaj je moral Puškin čakati na knjižno izdajo in uprizoritev Borisa Godunova. Skrito nam ostane tudi, zakaj se Puškin ne bi bil dal izzvati na dvoboj in ne bi bil predčasno umrl, ko bi se bil oženil z Marijo Nikolajevno Rajevsko. Nekako izmikajoče pove Zúbek tudi to, da se Natalija še ni marala močiti, vsaj ne s Puškinom, in mu je dala za snubljenje izmikajoč odgovor. Zvemo tudi, da se Puškin s taščo že od vsega začetka »ni

prenašal«. »Zato se je po kratkem življenju /posthumno?/ v Moskvi preselil skupno /?/ z ženo v Petrograd, nato pa v Carsko selo, kjer je stoloval car.« »Pet tisoč rubljev na leto v primeri s sedemsto rublji, ki jih je imel prej — to je bila že občutna /pač res! / razlika.« »Tam, na plesih v družbi carja in najvišjega plemstva, se je počutila Natalija Puškinova kakor riba v vodi.« »Ko so smrtno ranjenega Puškina pripeljali domov, je Natalija Nikolajevna ob pogledu nanj omedlela. Mogoče se je šele tedaj zavedela, kaj je zakrivila. /Ali pa se je samo tako prestrašila?/«

Mika me, da bi nekoliko pobrskal še enkrat po življenjepisih Beecher-Stowove, Andersena, Twaina in še koga, toda naj si dobrohotni bralec sam poišče take in podobne »ocvirke«; ne bo težko, saj jih je dovolj.

Pa še o nečem nas poučijo Vitezi brez meča. L'udo Zúbek nikoli ne pozabi omeniti, kako so pri najbolj branih knjigah zaslužili založniki na račun skromnih avtorskih honorarjev. Kdo pa je zaslužil pri slovenski izdaji Vitezov brez meča? In na čigav račun? Knjiga Vitezi brez meča stane v knjigarni 60,00 din. Vezana je v celo platno in tiskana na odličnem papirju. Za populariziranje knjige je bilo z reklamo potrošenih mnogo sredstev. »Po knjigi bodo segli otroci, prav tako pa bo knjiga nepogrešljiv priročnik učiteljem in vzgojiteljem ter vsem tistim dijakom, ki se pripravljajo na pedagoški poklic.« Vsebina Vitezov brez meča te napovedi, ki je, kot vsaka reklama, pač nekoliko napihnjena, ne upravičuje. Vsebina tudi ne upravičuje drage opreme, kakor oprema in vsebina ne upravičujeta visoke knjigotržne cene. Cena za Viteze brez meča je zato dvakrat neupravičena. Založnik hoče zaslužiti na račun mladih bralcev oz. njihovih staršev.

Otroci radi bero Piko Nogavičko, toda zaradi petih tisočakov se ji bodo mogli tudi odreči. Odrekli se bodo tudi Vitezom brez meča, čeprav bi bilo prav, da knjigo prebero. Zato jim bomo učitelji knjigo priporočali samo, če jim jo bomo mogli posoditi iz šolske knjižnice.

Borut Stražar
Vzgojiteljska šola v Ljubljani

GRADIVO

DELOVANJE REPUBLIŠKEGA ODBORA SDS

1. PLENARNA SEJA SLAVISTIČNEGA DRUŠTVA SLOVENIJE — 9. JANUARJA 1970 V LJUBLJANI

Na sporedu so bili: dvojezično šolstvo v Prekmurju, reviji SR in JiS, strokovni seminar in redni občni zbor v Novi Gorici ter delovanje podružnic SD. 1. Udeleženci plenuma so podprli prizadevanja republiškega odbora, da po svojih močeh prispeva k pravični strokovni rešitvi dvojezičnega šolstva v Prekmurju. Odobrili so tudi članek *K problematiki dvojezičnega šolstva v Prekmurju*, ki je bil objavljen v JiS in NR, in obžalovali, da časopis Delo ignorira dopise SDS in enostransko obvešča svoje bralce o tem občutljivem vprašanju. Plenum je sprejel ugotovitev predsednika dr. J. Mahniča, da je prav, ker se društvo zavzema za stvar dvojezičnega šolstva v Prekmurju: če ne bo doseglo popolnega uspeha, bodo vsaj ostali dokazi, da se je društvo pravočasno, samostojno in premišljeno lotilo obravnave dvojezičnega šolstva v Prekmurju in da je javnost, prosvetne in politične forume opozorilo na zapletenost tega vprašanja, ki ga ni mogoče reševati zgolj deklarativno. Plenum je tudi sprejel predlog predsednika, naj mariborska podružnica objavi v JiS dopis o ureditvi šolstva za narodnostne skupine v Vojvodini. Dopis je mariborska podružnica dobila od Prosvetno-pedagoškega zavoda iz Subotice.*

2. Dotiskana je številka SR, posvečena spominu Ivana Cankarja, in zaključene so prve korekture drugega zvezka lanskega letnika. Plenum je zahteval, naj uredniški odbor SR skliče meseca marca sestanek sodelavcev SR, ki naj skuša rešiti nekatera pereča vprašanja: uredništvo, fiziognomija revije, statut ipd.* — Dr. Jože Toporišič je poročal o JiS.

* Objavljeno v JiS XV/3.

* Glej niže Sestanek rep. odbora SDS.

Revija redno izhaja (do junija t. l. bo izšlo 8 števil). Ima dovolj prispevkov. Njena naklada je 2000 izvodov, vendar bi bila še višja, če bi predavatelji-slovenisti z večjo vnemo razširjali list med dijaštvom in študenti. *Sestanek sodelavcev revije JiS bo 17. aprila t. l. ob 18. uri v poslopju ljubljanske filozofske fakultete.* Ker bo sedanje uredništvo JiS odstopilo ob zaključku letošnjega letnika, bomo ta dan izvolili novi uredniški odbor.

3. *Letošnji strokovni seminar, združen z rednim občnim zborom SDS, v Novi Gorici bo 26., 27. in 28. septembra.* Republiški odbor društva in novogoriška podružnica predlagata naslednji program: Prvi dan dopoldan bo simpozij o pesništvu Alojza Gradnika. Vodila ga bo dr. Marja Boršnik. Popoldan bodo tri predavanja o slovenski liriki, epiki in dramatiki po letu 1945 v obsegu učnega načrta za srednje šole (izbor avtorjev in del ter metoda pristopa k sodobnim slovstvenim delom). SDS bo naprosilo za referate o tej temi dr. Borisa Paternuja, Matjaža Kmecla in Jožeta Koruzo. Drugi dan dopoldan bo redni občni zbor društva, popoldan pa bo poučni izlet v Brda. Zadnji dan bo govoril o *Kulturi ustnega izražanja učencev na vseh stopnjah* Janko Čar. Za simpozij in vsa predavanja je predviden tudi čas za razpravo.

Republiški odbor bo upošteval vse predloge članov društva, ki bi kakorkoli želeli vplivati na oblikovanje programa letošnjega slavističnega zborovanja.

4. Plenum je poslušal poročila predstavnikov podružnic SDS in ugotovil, da je strokovno delovanje večine podružnic zadovoljivo, da pa ne vključuje vseh predavateljev slovenščine. Kritičen položaj je pravzaprav samo v murskosoboški podružnici, ki se v obdobju po zborovanju v Kranju niti ni sestala. Tudi ljubljanska podružnica še vedno ni poživila strokovne dejavnosti. Njen zastopnik, Milan Dolgan, je pojasnil, da je prišlo do zastoja deloma zaradi boleznih predsednice Petre Dobrilove, da pa bo v drugem polletju predavateljska dejavnost stekla. — Predsednik koprške podružnice Jože A. Hočevnar je predlagal, naj predavatelji slovenščine iz Sežane in Postojne ustanovijo svojo podružnico, ker sedanja koprška podružnica ne more povezovati vseh slavistov na tako obsežnem področju. — Predstavnik jeseniške podružnice se plenarne seje ni udeležil in ni niti poslal poročila niti se opravičil.

5. Neobjavljena predavanja s simpozija o Simonu Jenku bodo postopoma objavljena v JiS, v kolikor jih bodo avtorji uredništvu dali na razpolago.

6. Predsednik društva je poročal o sodelovanju društva s Sekretariatom za prosveto in kulturo in še posebej s strokovnim sodelavcem sekretariata Tinetom Orlom. Doslej je bilo nekaj sestankov, na katerih so govorili o pripravi novih beril za gimnazije in strokovne šole ter o novem pregledu slovenskega slovstva za gimnazije. SDS je predlagalo nekaj strokovnih komisij, ki naj bi sodelovale kot posvetovalno telo pri nastajanju omenjenih učbenikov. Predsednik je tudi poročal o slavnosti, ki jo je priredilo SDS novembra lanskega leta v čast akademikov dr. Franceta Koblarja in dr. Antona Slodnjaka. Obžaloval je, da se nekateri povabljeni slavisti niso udeležili.

2. SESTANEK REPUBLIŠKEGA ODBORA SDS — 13. FEBRUARJA 1970

1. V program prihodnjega strokovnega seminarja v Novi Gorici je rep. odbor vključil predlog novogoriške podružnice, naj bo na zborovanju tudi predavanje o deležu Primorske v slovenski književnosti. Na simpozij o pesništvu Alojza Gradnika bo društvo povabilo vse slovenske slovstvene zgodovinarje, ki so se ukvarjali z delom tega pomembnega slovenskega pesnika.

2. Sestanka sta se udeležila tudi predstavnica tržaških predavateljev slovenščine Marija Pirjevec in pedagoški svetovalec za pouk slovenščine na Tržaškem Stane Mihelič. Stane Mihelič je poročal o položaju in pouku slovenščine v slovenskih šolah na Tržaškem in sporočil odboru željo tržaških slovenistov, da bi se povezali s SDS. Odbor je sklenil, da bo odslej na vse seje vabil tržaškega zastopnika in da bo poskrbel za čim boljši stik z zamejstvom — kot sestavnim delom našega narodnega in kulturnega prostora.

3. Predsednik dr. Joža Mahnič in član odbora dr. Jože Toporišič sta se udeležila zasedanja Komisije za mednarodne odnose Skupščine SRS in sodelovala v razpravi o dvojezičnem šolstvu v Prekmurju. Predsednik je članom komisije razložil historiat zanimanja SDS za dvojezično šolstvo in temeljna načela društva, zapisana v poslanici in drugih listinah SDS, poudaril je tudi, da je SDS vedno upoštevalo posebni položaj na Koroškem. Dr. Jože Toporišič je zastopal mnenje, da je realne politične in socialne cilje mogoče doseči tudi brez dvojezičnega šolstva. Komisija se je društvu za strokovne nasvete sicer zahvalila, vendar jih je zavrnila, češ da je s političnega gledišča v Prekmurju in podobnih narodnostno mešanih področjih v socializmu upravičeno samo dvojezično šolstvo. Rep. odbor SDS je sklenil, da bo vztrajal pri društvenih strokovno in stvarno podkrepjenih zahtevah, da pa polemike ne bo nadaljeval, ker meni, da je društvo svojo nalogo v sedanjem položaju opravilo.

4. Uredniški odbor SR je 6. februarja t. l. sklical sestanek sodelavcev revije in povabil na sestanek tudi predstavnike SDS. Na sestanku sta poročala o reviji odgovorni in glavni urednik za jezikoslovje dr. Tine Logar in glavna urednica za slovstveno zgodovino dr. Marja Boršnik. Po njunih poročilih je v razpravi bila izražena želja sodelavcev revije in predstavnikov SDS, »naj bi revija čim prej spremenila svojo fiziognomijo, postala naj bi bolj aktualna in začela izhajati res kot periodikum in ne kot letni zbornik. Pridušala naj bi tudi več teoretičnih razprav, prikazov, ocen, poročil, da bi za slovenske slaviste in tujino postala bolj privlačna« (Iz poročila odgovornega urednika dr. T. Logarja Slavističnemu društvu). Zbor je predlagal društvu tudi novi uredniški odbor, ki ga sestavljajo: dr. Boris Paternu kot glavni urednik za literarno zgodovino, dr. Jože Toporišič kot glavni urednik za jezikoslovje in člani: dr. Fran Petré, dr. Dušan Pirjevec, dr. Francé Bernik, dr. Jakob Rigler in dr. Vatroslav Kalenić.

SDS zahteva od uredniškega odbora SR, naj čim prej skliče sejo in izbere novega odgovornega urednika in naj poskrbi, da letošnji številki pravočasno izideta.* Do konca letošnjega šolskega leta mora uredniški odbor SR še enkrat sklicati sestanek sodelavcev, na katerem naj udeleženci, če je potrebno, dopolnijo statut in pripravijo njegovo besedilo za letošnji redni občni zbor SDS v Novi Gorici, ki mora statut in novi uredniški odbor potrditi. SDS in uredniški odbor SR se morata truditi za povečanje števila naročnikov.

5. Republiški odbor SDS je predlagal ljubljanski podružnici, naj priredi ob petdesetletnici plebiscita na Koroškem cikel predavanj o Slovenski Koroški.

Cene Omerzelj, ki bo tudi letos pripravil ekskurzijo SDS, je dejal, da sta letos na voljo dve možnosti: Sovjetska zveza in Grčija. Pri beograjski agenciji za izmenjavo študentov bo najprej vprašal za pogoje in možnosti ekskurzije v Sovjetsko zvezo, vendar se bo z beograjsko agencijo pogajal samo v primeru, če bo upoštevala strokovne interese društva. — Prošnji SDS za 10 % popust pri nakupu knjig se je doslej odzvala samo Cankarjeva naložba. Njen predstavnik je sporočil, da lahko člani SDS kupijo z 10 % popustom slovensko izvirno leposlovje in strokovne knjige, ki so ali slavistične ali slavistiki blizu, in sicer tako, da osebno ali pismeno sporočijo svoje želje sedežu CZ, Ljubljana, Kopitarjeva 2, II. nadstropje, soba št. 21, in takoj poravnajo račun.

Aleksander Skaza
tajnik SDS

V OCENO SMO PREJELI

— Slavistična revija. Časopis za jezik in literarne vede. Ob petdesetletnici smrti Ivana Cankarja. Založba Obzorja Maribor. Letnik XVII, št. 1. Ljubljana 1969. 393 str.

Dušan Moravec. Podoba Jožeta Tirana. Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega, 48. Ljubljana 1970. 154 str.

* Na seji uredniškega odbora SR dne 5. marca 1970 je bil za odgovornega urednika SR izvoljen dr. Jože Toporišič. Novo uredništvo vabi k sodelovanju stare in nove sodelavce. Rokopise za letnik 1970 sprejema do 1. maja t. l. Pošiljajte jih glavnima urednikoma za slovstveno vedo oz. jezikoslovje.